

บทที่ 2

ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวทางการประเมินความเสี่ยงในการสอบบัญชีของผู้สอบบัญชี ในอำเภอเมือง จังหวัด เชียงใหม่ ทำการศึกษาจากการค้นคว้าเอกสารการบรรยาย เอกสารประกอบการสัมมนาของคณะกรรมการตรวจสอบภายใน สมาคมนักบัญชีและผู้สอบบัญชีรับอนุญาตแห่งประเทศไทย วารสาร หนังสือ และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการประเมินความเสี่ยงในการสอบบัญชี ดังต่อไปนี้

1. วัตถุประสงค์ของการตรวจสอบงบการเงิน
2. หลักการพื้นฐานของการตรวจสอบงบการเงิน
3. ความเสี่ยงในการสอบบัญชี
4. แบบจำลองความเสี่ยงในการสอบบัญชี
5. ขั้นตอนการประเมินความเสี่ยง
6. การประเมินความเสี่ยงในการสอบบัญชี
7. ประโยชน์ของการประเมินความเสี่ยงในการสอบบัญชี
8. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1. วัตถุประสงค์ของการตรวจสอบงบการเงิน

(Objective of Financial Statement Audit)

การตรวจสอบงบการเงินมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้สอบบัญชีสามารถแสดงความเห็นต่องบการเงินว่า งบการเงินนั้นได้จัดทำในส่วนสาระสำคัญเป็นไปตามแม่บทการบัญชีในการรายงานทางการเงินหรือไม่⁹

1.1 การให้ความเชื่อมั่นอย่างมีเหตุผล

ผู้สอบบัญชีให้ความเชื่อมั่นต่องบการเงิน หมายถึง ผู้สอบบัญชีพอใจเกี่ยวกับความเชื่อถือได้ของงบการเงินที่ผู้บริหารได้ให้การรับรองไว้ โดยมีผู้ใช้งบการเงินเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากการรับรอนั้น

⁹ คณะกรรมการมาตรฐานการสอบบัญชี (2540 - 2542) , มาตรฐานการสอบบัญชี รหัส 200 (สมาคมนักบัญชีและผู้สอบบัญชีรับอนุญาตแห่งประเทศไทย , 2542) , หน้า 3.

ความเห็นของผู้สอบบัญชีเป็นความเชื่อมั่นอย่างมีเหตุผล กล่าวคือ การตรวจสอบงบการเงินตามมาตรฐานการสอบบัญชีที่รับรองทั่วไป (Generally Accepted Auditing Standards : GAAS) เป็นไปเพื่อผู้สอบบัญชีให้ความเชื่อมั่นอย่างมีเหตุผลว่า งบการเงินโดยรวมไม่แสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริง หรือไม่ได้แสดง หรือมีการแสดงข้อมูลผิดพลาด (Misstatement) อันเป็นสาระสำคัญ หรือนัยสำคัญ (Materiality)

1.2 สิ่งที่ผู้บริหารได้ให้การรับรองเกี่ยวกับงบการเงิน (Management Assertions)

สิ่งที่ผู้บริหารได้ให้การรับรองเกี่ยวกับงบการเงิน หมายถึง การให้การรับรองโดยผู้บริหาร ซึ่งแสดงออกอย่างชัดเจนหรือไม่ก็ตาม สามารถจัดประเภทการรับรองความถูกต้องในงบการเงินได้ 5 อย่างดังนี้¹⁰

1. ความมีอยู่จริง (Existence) หรือเกิดขึ้นจริง (Occurrence)

สินทรัพย์หรือหนี้สินมีอยู่จริง ณ วันที่ใดวันที่หนึ่ง รายการหรือเหตุการณ์เกิดขึ้นและเกี่ยวข้องกับกิจกรรมในระหว่างงวด

2. ความครบถ้วน (Completeness)

ไม่มีสินทรัพย์ หนี้สิน และรายการหรือเหตุการณ์ใดๆ ที่มีได้บันทึกไว้ในบัญชี หรือมี รายการที่ไม่ได้เปิดเผยไว้ในงบการเงิน

3. การวัดมูลค่า (Measurement) หรือการตีราคา (Valuation) หรือการปันส่วน (Allocation)

กิจการได้บันทึกสินทรัพย์ หนี้สิน และรายการหรือเหตุการณ์ในจำนวนเงินที่เหมาะสมและถูกต้อง และรายได้หรือค่าใช้จ่ายได้บันทึกไว้ในงวดบัญชีนั้นถูกต้องแล้ว

4. สิทธิและภาระผูกพัน (Rights and Obligations)

สินทรัพย์เป็นสิทธิของกิจการ และหนี้สินเป็นภาระผูกพันที่กิจการต้องชดใช้ ณ วันที่ใดวันที่หนึ่ง

5. การแสดงรายการและการเปิดเผยข้อมูล (Presentation and Disclosure)

รายการในงบการเงินได้แสดงและเปิดเผย พร้อมทั้งจัดประเภท บรรยาย ลักษณะตามแม่บทการบัญชีที่เกี่ยวข้อง

¹⁰ นิพนธ์ เห็น โชคชนะ และศิลปพร ศรีจันทร์เพชร , การสอบบัญชี เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ที พี เอ็น เพรส , 2545) , หน้า

2. หลักการพื้นฐานของการตรวจสอบงบการเงิน

(General Principle Governing an Audit of Financial Statements)

ในการตรวจสอบงบการเงิน ผู้สอบบัญชีต้องปฏิบัติตามหลักการพื้นฐานที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. มรรยาทของผู้สอบบัญชี

(Code of Ethics for Professional Public Accountants)

มรรยาทของผู้สอบบัญชีรับอนุญาตตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 18 แห่งพระราชบัญญัติผู้สอบบัญชี พ.ศ. 2505 ว่า “ผู้สอบบัญชีรับอนุญาตต้องรักษามรรยาทตามที่กำหนดโดยกฎกระทรวง”

กฎกระทรวงฉบับที่ 4 (พ.ศ.2534) ออกตามความในพระราชบัญญัติผู้สอบบัญชี พ.ศ.2505 ได้กำหนดมรรยาทของผู้สอบบัญชีรับอนุญาตไว้ 5 หมวด รวม 20 ข้อ ดังนี้

1. ความเป็นอิสระ ความเที่ยงธรรม และความซื่อสัตย์สุจริต

- ก. ไม่รับสอบบัญชีในกิจการที่ตนขาดความเป็นอิสระ
- ข. ไม่รับสอบบัญชีในกิจการที่ตนขาดความเป็นกลาง
- ค. ปฏิบัติงานสอบบัญชีด้วยความเที่ยงธรรม และความซื่อสัตย์
- ง. ไม่ปกปิดข้อเท็จจริงหรือบิดเบือนความจริงอันเป็นสาระสำคัญ ของงบการเงินที่ตนลงลายมือชื่อรับรองในรายงาน โดยการแสดงความเห็น

2. ความรู้ความสามารถและมาตรฐานในการปฏิบัติงาน

- ก. ไม่สอบบัญชีในกิจการที่เกินความสามารถของตน ที่จะปฏิบัติงานได้
- ข. ปฏิบัติงานสอบบัญชีด้วยความระมัดระวังและรอบคอบ ตามมาตรฐานการสอบบัญชีที่รับรองทั่วไป
- ค. ไม่ลงลายมือชื่อรับรองในรายงาน โดยการแสดงความเห็นเกี่ยวกับการคาดคะเนรายการใดๆ ของกิจการที่ตนรับสอบบัญชี เว้นแต่เป็นการสอบบัญชีหรือสอบทานตามมาตรฐานการสอบบัญชีที่รับรองทั่วไป
- ง. ไม่ลงลายมือชื่อรับรองในรายงาน โดยการแสดงความเห็นเกี่ยวกับการคาดคะเนรายการใดๆ ของกิจการที่ตนมิได้ปฏิบัติงานสอบบัญชีหรือควบคุมการสอบบัญชีตามมาตรฐานการสอบบัญชีที่รับรองทั่วไป
- จ. ไม่ยินยอมให้ผู้อื่นอ้างว่าตนเป็นผู้ทำการสอบบัญชีในกิจการใดๆ
- ฉ. ให้งบที่ตนเห็นไว้ในรายงานการสอบบัญชี เมื่อปรากฏว่ากิจการที่ตนรับสอบบัญชานั้น มีการปฏิบัติที่ขัดหรือแย้งกับหลักการบัญชีที่รับรองทั่วไป และมีผลกระทบต่องบการเงิน

ข. การลงลายมือชื่อรับรอง โดยการแสดงความเห็นในรายงานการสอบบัญชี โดยมีเงื่อนไขหรือโดยไม่แสดงความเห็นหรือโดยแสดงความเห็นว่างบการเงินไม่ถูกต้อง ต้องแสดงเหตุผลไว้ในรายงานนั้นด้วย

3. มรรยาทต่อลูกค้า

ก. ไม่เปิดเผยความลับของกิจการ

ข. ไม่ทิ้งการปฏิบัติงานสอบบัญชีที่ตนรับ โดยไม่มีเหตุอันควร

4. มรรยาทต่อเพื่อนร่วมวิชาชีพ

ก. ไม่แย่งงานสอบบัญชีจากผู้สอบบัญชีรับอนุญาตอื่น

ข. ไม่สอบบัญชีเกินกว่าที่ได้รับมอบหมายจากผู้สอบบัญชีรับอนุญาตอื่น

5. มรรยาททั่วไป

ก. ไม่กระทำการใดๆ อันอาจนำมาซึ่งความเสื่อมเสียแห่งวิชาชีพ

ข. ไม่โฆษณาหรือยินยอมให้ผู้อื่นโฆษณาด้วยประการใดๆ

ค. ไม่ให้หรือรับว่าจะให้ทรัพย์สินหรือประโยชน์ใดๆ เพื่อเป็นการจูงใจให้ผู้อื่นจัดหางานสอบบัญชีมาให้

ง. ไม่เรียกร้อยหรือรับทรัพย์สินหรือประโยชน์จากบุคคลใด เมื่อบุคคลนั้นได้รับงานเพราะการแนะนำ หรือการจัดหางานของตนในฐานะที่เป็นผู้สอบบัญชีรับอนุญาตของกิจการนั้น

จ. ไม่กำหนดค่าธรรมเนียมหรือค่าตอบแทน โดยถือเอาอัตราสูงต่ำกว่าของยอดเงิน หรือของมูลค่าทรัพย์สินใดที่ตนสอบบัญชี หรือมีส่วนร่วมในการสอบบัญชีเป็นเกณฑ์

2. มาตรฐานการสอบบัญชีที่รับรองทั่วไป

(Generally Accepted Auditing Standards : GAAS)

ตามประกาศคณะกรรมการควบคุมการประกอบวิชาชีพสอบบัญชี (ก.บช.) ฉบับที่ 40 (พ.ศ.2541) เรื่องแนวปฏิบัติหน้าที่ของผู้สอบบัญชีรับอนุญาต ได้กำหนดให้ผู้สอบบัญชีใช้มาตรฐานการสอบบัญชีที่รับรองทั่วไป ซึ่งกำหนดโดยสมาคมนักบัญชีและผู้สอบบัญชีรับอนุญาตแห่งประเทศไทย (ส.บช.) เป็นแนวทางการปฏิบัติหน้าที่ เพื่อให้ผู้สอบบัญชีรับอนุญาตสามารถแสดงความเห็นต่อบการเงินได้ว่า บการเงินนั้นได้จัดทำในส่วนสาระสำคัญเป็นไปตามแม่บทการบัญชีในการรายงานทางการเงินหรือไม่ โดยมีแนวทางการปฏิบัติหน้าที่ ดังนี้

1. ผู้สอบบัญชีต้องปฏิบัติงานตามมรรยาทของผู้สอบบัญชี ที่กำหนดในกฎกระทรวง และตามมาตรฐานการสอบบัญชีที่รับรองทั่วไป

2. ผู้สอบบัญชีต้องวางแผนและปฏิบัติงาน โดยใช้วิจารณญาณในการสังเกตและสงสัยเยี่ยงผู้ประกอบวิชาชีพต่อข้อมูลของกิจการ โดยคำนึงถึงสถานการณ์แวดล้อมที่อาจมีอยู่ซึ่งเป็นเหตุให้ข้อมูลในงบการเงินขัดต่อข้อเท็จจริงอันเป็นสาระสำคัญ

3. ผู้สอบบัญชีต้องกำหนดขอบเขตวิธีการตรวจสอบ โดยอาศัยมาตรฐานการสอบบัญชีที่รับรองทั่วไป และคำนึงถึงข้อกำหนดขององค์กร หรือหน่วยงาน หรือสถาบันที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพ ข้อกำหนดของกฎหมาย หรือบางกรณีตามหนังสือตอบรับงานสอบบัญชี และตามรูปแบบรายงานที่กำหนดไว้ในหนังสือตอบรับงาน

มาตรฐานการสอบบัญชีที่รับรองทั่วไปแต่ละฉบับได้กำหนดวิธีการตรวจสอบต่างๆ เพื่อให้ได้หลักฐานการสอบบัญชีที่เหมาะสมอย่างเพียงพอ ภายใต้กรณีที่ไม่มีสิ่งต่างๆ ดังนี้คือ

ก. สภาพการณ์แวดล้อมที่ผิดปกติ ซึ่งเพิ่มความเสี่ยงที่งบการเงินจะแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงอันเป็นสาระสำคัญให้อยู่ในระดับสูงกว่าที่คาดหมายได้ตามปกติ

ข. ตัวบ่งชี้ที่แสดงว่า งบการเงินแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงอันเป็นสาระสำคัญ

3. วิจารณญาณในการสังเกตและสงสัยเยี่ยงผู้ประกอบวิชาชีพ

(Professional Skepticism)

ผู้สอบบัญชีต้องวางแผนและปฏิบัติงานโดยใช้วิจารณญาณในการสังเกต และสงสัยเยี่ยงผู้ประกอบวิชาชีพต่อข้อมูลของกิจการ โดยคำนึงถึงสถานการณ์แวดล้อมที่อาจมีอยู่ ซึ่งเป็นเหตุให้ข้อมูลในงบการเงินขัดต่อข้อเท็จจริงอันเป็นสาระสำคัญ

นอกจากหลักการพื้นฐานที่สำคัญ 3 ประการดังกล่าวข้างต้น ผู้สอบบัญชีต้องกำหนดขอบเขตวิธีการตรวจสอบบัญชีที่จำเป็นภายใต้สถานการณ์แวดล้อม โดยคำนึงถึงข้อกำหนดขององค์กร หรือหน่วยงาน หรือสถาบันที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพ ข้อกำหนดของกฎหมาย หรือในบางกรณี ตามหนังสือตอบรับงานสอบบัญชี และตามรูปแบบรายงานที่กำหนดไว้ในหนังสือตอบรับงานสอบบัญชี

3. ความเสี่ยงในการสอบบัญชี (Audit Risk : AR)

ความเสี่ยงในการสอบบัญชี หมายถึง ความเสี่ยงที่ผู้สอบบัญชีแสดงความเห็นที่ไม่เหมาะสม เมื่องบการเงินแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงอันเป็นสาระสำคัญ¹¹

ประเภทของความเสี่ยงในการสอบบัญชี

ความเสี่ยงในการสอบบัญชีประกอบด้วยความเสี่ยงย่อย 3 ประเภท ดังนี้

3.1 ความเสี่ยงสืบเนื่อง (Inherent Risk : IR)

3.2 ความเสี่ยงจากการควบคุม (Control Risk : CR)

3.3 ความเสี่ยงจากการตรวจสอบ (Detection Risk : DR)

3.1 ความเสี่ยงสืบเนื่อง (Inherent Risk : IR)

ความเสี่ยงสืบเนื่อง หมายถึง โอกาสที่ยอดคงเหลือของบัญชีหรือประเภทของรายการแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริง ซึ่งอาจมีสาระสำคัญในแต่ละรายการ หรือมีสาระสำคัญเมื่อรวมกับการแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงในยอดคงเหลืออื่นหรือประเภทของรายการอื่นโดยไม่คำนึงถึงการควบคุมภายในที่อาจมีอยู่ ซึ่งอาจป้องกันหรือตรวจพบและแก้ไขการแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงดังกล่าวได้¹²

ความเสี่ยงประเภทนี้เป็นความเสี่ยงที่มีอยู่โดยธรรมชาติในกิจการหรืองานแต่ละอย่าง กล่าวคือ เมื่อใดก็ตามที่ตัดสินใจที่จะทำกิจการหรืองานนั้นๆ ความเสี่ยงสืบเนื่องนี้จะเกิดขึ้นแน่นอน ส่วนจะมีมากหรือน้อยแตกต่างกันไปในแต่ละเรื่องหรือรายการที่ตรวจสอบ ตัวอย่างเช่น บัญชีหรือรายการที่ต้องอาศัยดุลยพินิจและการตัดสินใจของผู้บริหาร (เช่น บัญชีค่าเผื่อนี้สงสัยจะสูญค่าเผื่อสินค้าเสื่อมสภาพล้าสมัย ค่าเผื่อการรับคืนสินค้า เป็นต้น) ย่อมมีความเสี่ยงสูงกว่าบัญชีหรือรายการที่มีหลักฐานเอกสารการเกิดขึ้นอย่างชัดเจน (เช่น การตรวจสอบราคาทุนของสินทรัพย์ถาวร การซื้อสินค้า เป็นต้น) กิจการที่ทำธุรกิจค้าขายกับต่างประเทศ มีรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศจำนวนมาก ย่อมมีความเสี่ยงในเรื่องอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ เป็นต้น

ผู้สอบบัญชีจะใช้ดุลยพินิจเกี่ยวกับผู้ประกอบวิชาชีพในการประเมินความเสี่ยงสืบเนื่อง ใน 2 ระดับใหญ่ๆ คือ ความเสี่ยงสืบเนื่องในระดับของงบการเงิน (Inherent Risk at the Financial Statements Level) และความเสี่ยงสืบเนื่องในระดับของยอดคงเหลือในบัญชีและประเภทรายการ (Inherent Risk at the Account Balance and Class of Transaction Level)

¹¹ คณะกรรมการมาตรฐานการสอบบัญชี (2540 - 2542) . มาตรฐานการสอบบัญชี รหัส 400 , หน้า 3.

¹² เรื่องเดียวกัน

3.1.1 ความเสี่ยงสืบเนื่องในระดับของงบการเงิน

(Inherent Risk at the Financial Statements Level)

การประเมินความเสี่ยงสืบเนื่องในระดับของงบการเงินนี้ เป็นการประเมินความเสี่ยงสืบเนื่อง โดยพิจารณาจากภาพรวมของงบการเงินและกิจการว่า งบการเงินมีโอกาสแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงอย่างเป็นสาระสำคัญได้อย่างไร

ปัจจัยเสี่ยงที่ใช้ในการประเมินความเสี่ยงสืบเนื่องในระดับของงบการเงิน มีดังนี้

3.1.1.1 ลักษณะทางธุรกิจของกิจการ

ความเสี่ยงสืบเนื่องของรายการบางรายการมีผลมาจากลักษณะทางธุรกิจของกิจการ ตัวอย่างเช่น

ก. กิจการที่ผลิตสินค้าที่เป็นไปตามสมัยนิยม อาจมีความเสี่ยงที่สินค้ามีโอกาสเกิดความล้าสมัย ส่งผลต่อสิ่งที่ผู้บริหารได้ให้การรับรองไว้เกี่ยวกับงบการเงินในเรื่องการวัดมูลค่าของสินค้าคงเหลือ

ข. กิจการมีรายการกับบุคคลหรือกิจการที่เกี่ยวข้องกันเป็นจำนวนมาก รายการกับบุคคลหรือกิจการที่เกี่ยวข้องกันดังกล่าวอาจรวมรายการผิดปกติที่เกิดขึ้นระหว่างกัน ตัวอย่างเช่น รายการซึ่งมีเงื่อนไขทางการค้าที่ไม่ปกติ (เช่น ราคา อัตราดอกเบี้ย การค้าประกันหลังการขาย และระยะเวลาชำระหนี้) ซึ่งแตกต่างจากเงื่อนไขปกติอย่างมาก การขายสินค้าให้แก่บุคคลหรือกิจการที่เกี่ยวข้องในราคาต่ำกว่าราคาตลาดอาจไม่เป็นที่ยอมรับในทางภาษี และส่งผลกระทบต่อจำนวนหนี้สินและค่าใช้จ่ายภาษีเงินได้ในงบการเงินเป็นต้น

ค. กิจการมีปัญหาเกี่ยวกับการทดสอบระบบใหม่ การเปลี่ยนแปลงระบบ เช่น กิจการไม่ได้ทดสอบอย่างเพียงพอก่อนใช้ หรือไม่ได้ให้ผู้ใช้เข้าร่วมในการพัฒนาและทดสอบระบบ

ง. กิจการมีการขยายตัวเกินกว่าที่ระบบจะรองรับได้

จ. กิจการมีโครงสร้างองค์กรและการแบ่งแยกหน้าที่ที่ไม่เหมาะสม

ฉ. กิจการมีปัญหาเกี่ยวกับพนักงานบัญชี เช่น ทำงานล่วงเวลามากไป ความรู้ความชำนาญไม่พอ หรือพนักงานบัญชีไม่ได้รับการฝึกงานในความรับผิดชอบ

3.1.1.2 ความซื่อสัตย์ ประสิทธิภาพ และความรู้ของผู้บริหารในระหว่างงวดการตรวจสอบ ตัวอย่างเช่น

ก. ผู้บริหารที่ไม่มีความซื่อสัตย์ (Management Integrity) หรือมีทัศนคติในทางลบต่อการจัดทำงบการเงินอาจสั่งการให้มีการจัดทำงบการเงินที่บิดเบือนจากความเป็นจริงหรือเป็นเท็จ

ข. ผู้บริหารมีการบริหารกิจการแบบกล้าได้กล้าเสียเกินควร

ค. ผู้บริหารที่ขาดประสบการณ์ และมีการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารในระหว่างงวดการตรวจสอบ อาจส่งผลกระทบต่อการจัดทำงบการเงิน กล่าวคือ งบการเงินอาจมีข้อผิดพลาด เนื่องจากผู้บริหารคนใหม่อาจยังไม่คุ้นเคยกับวิธีปฏิบัติในการดำเนินธุรกิจหรือไม่เข้าใจถึงระบบการควบคุมภายในที่กิจการจำเป็นต้องมี

ง. ผู้บริหารไม่สนใจหรือสนใจน้อยมากเกี่ยวกับการควบคุมภายใน หรือระบบบัญชีของกิจการ

3.1.1.3 แรังกดดันที่ผิดปกติต่อผู้บริหาร ตัวอย่างเช่น

ก. สถานการณ์บางอย่างอาจทำให้ผู้บริหารจัดทำงบการเงินที่ขัดต่อข้อเท็จจริง เช่น กรณีอุตสาหกรรมซึ่งมีกิจการที่มีผลการดำเนินงานล้มเหลวเป็นจำนวนมาก หรือขาดเงินทุนในการดำเนินงานต่อเนื่อง

ข. ผู้บริหารของกิจการได้ผลตอบแทนโดยมีเงื่อนไขขึ้นอยู่กับกำไรสุทธิหรือรายได้ ในกรณีเช่นนี้ ยอดขายและกำไรของกิจการอาจสูงเกินความเป็นจริง เนื่องจากกิจการอาจมีการรับรู้รายได้ ทั้งๆ ที่ยังไม่ควรรับรู้ตามหลักการบัญชีที่รับรองทั่วไปหรือเลื่อนการรับรู้ค่าใช้จ่ายที่ต้องรับรู้ออกไปโดยตั้งเป็นค่าใช้จ่ายรอการตัดบัญชี ทั้งๆ ที่กิจการต้องรับรู้รายการดังกล่าวเป็นค่าใช้จ่ายทั้งจำนวนในงบการเงินงวดปัจจุบัน

3.1.1.4 ปัจจัยซึ่งกระทบต่ออุตสาหกรรมที่กิจการดำเนินงานอยู่ ตัวอย่างเช่น

ก. สถานการณ์ทางเศรษฐกิจหรืออุตสาหกรรม กำลังตกต่ำลงเรื่อยๆ

ข. สภาพการแข่งขัน

ค. การเปลี่ยนแปลงในเทคโนโลยี

ง. ความต้องการของลูกค้าของกิจการ

จ. วิธีปฏิบัติทางการบัญชีที่ใช้โดยทั่วไปในอุตสาหกรรม

ฉ. รัฐบาลควบคุมราคา โควต้า การนำเข้าและส่งออก

3.1.2 ความเสี่ยงสืบเนื่องในระดับของยอดคงเหลือในบัญชีและประเภทรายการ

(Inherent Risk at the Account Balance and Class of Transaction Level)

การประเมินความเสี่ยงสืบเนื่องในระดับของยอดคงเหลือในบัญชีและประเภทรายการจะพิจารณาในรายละเอียดของรายการมากกว่าในระดับของงบการเงิน กล่าวคือ ผู้สอบบัญชีจะประเมินความเสี่ยงที่รายการบัญชีแต่ละบัญชีมีโอกาสแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงอย่างเป็นสาระสำคัญมากขึ้นเพียงใด

ปัจจัยเสี่ยงที่ใช้ประเมินความเสี่ยงสืบเนื่องในระดับของยอดคงเหลือในบัญชี และประเภทรายการ มีดังนี้

3.1.2.1 ความซับซ้อนของรายการและเหตุการณ์อื่นที่อาจต้องใช้ผลงานของผู้เชี่ยวชาญ หรือบัญชีที่ต้องอาศัยกระบวนการและดุลยพินิจในการกำหนดยอดคงเหลือของบัญชี ตัวอย่างเช่น

- การประมาณการสินทรัพย์ที่มีค่า เช่น เพชร พลอย หรือสินทรัพย์ที่มีการเปลี่ยนแปลงตามความนิยมและเทคโนโลยี มักจะมีความเสี่ยงที่รายการดังกล่าวอาจแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงมากกว่ารายการประเภทอื่น

3.1.2.2 ความเป็นไปได้ที่สินทรัพย์จะสูญหายหรือถูกขโมย ตัวอย่างเช่น

- สินทรัพย์ที่มีสภาพคล่องมาก (เช่น เงินสด หลักทรัพย์ในความต้องการของตลาด สินค้าคงเหลือ) อาจสูญหายหรือมีการบิดเบือนได้ง่ายกว่าสินทรัพย์ถาวร

3.1.2.3 รายการผิดปกติและซับซ้อน รายการที่ไม่ผ่านการประมวลผลตามปกติ โดยเฉพาะรายการที่เกิดขึ้น ณ วันสิ้นงวดหรือใกล้วันสิ้นงวด ตัวอย่างเช่น

ก. รายการปรับปรุงที่ผิดปกติซึ่งเกิดขึ้นมากในช่วงใกล้วันสิ้นงวด (เช่น รายการรับคืนสินค้าเป็นจำนวนมาก รายการแก้ไขข้อผิดพลาด) อาจมีความเสี่ยงหรือข้อสงสัยว่า งบการเงินแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงอันเป็นสาระสำคัญหรือไม่

ข. กิจการใช้วิธีการรับรู้รายได้ที่สลับซับซ้อนมากหรือที่ไม่นิยมปฏิบัติกัน

ค. กิจการมีรายการเงินกู้ยืมเงินตราต่างประเทศเป็นจำนวนมาก

ง. กิจการบันทึกรับรู้รายได้ไปก่อน ทั้งที่ลูกค้ามีสิทธิคืนสินค้า

จ. กิจการมีการประมาณการของผู้บริหารเกี่ยวกับสินทรัพย์รับคืน ส่วนลด และหนี้สูญ ห่างไกลจากความเป็นจริง

3.2 ความเสี่ยงจากการควบคุม (Control Risk : CR)

ความเสี่ยงจากการควบคุม หมายถึง ความเสี่ยงที่ระบบบัญชีหรือระบบการควบคุมภายในไม่สามารถป้องกัน หรือตรวจพบและแก้ไขการแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงได้อย่างทันเวลา โดยผู้สอบบัญชีจะใช้วิธีการทดสอบการควบคุม (Test of Control) เพื่อทดสอบการแสดงผลข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริง อาจเกิดขึ้นในยอดคงเหลือของบัญชีหรือประเภทของรายการ และอาจมีสาระสำคัญในแต่ละรายการหรือมีสาระสำคัญเมื่อรวมกับการแสดงผลข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงในยอดคงเหลืออื่นหรือประเภทรายการอื่น¹³

ความเสี่ยงประเภทนี้เกิดขึ้นแม้ว่า กิจการจะมีการควบคุมภายใน แต่ก็อาจมีโอกาสที่การควบคุมภายในดังกล่าวยังบกพร่อง หรือกิจการอาจมีระบบการควบคุมภายในอยู่ แต่ไม่สามารถปฏิบัติตามระบบที่มีอยู่ก่อให้เกิดความเสียหายขึ้นได้ ดังนั้น ผู้สอบบัญชีจึงควรประเมินความเสี่ยงจากการควบคุมของกิจการ ว่ามีการจัดการกับระบบการควบคุมภายในที่เหมาะสม และพยายามจัดการความเสี่ยงจากการควบคุมให้อยู่ในระดับที่ยอมรับได้

ปัจจัยเสี่ยงที่ใช้ในการประเมินความเสี่ยงจากการควบคุม มีดังนี้

3.2.1 กิจการมีระบบการควบคุมภายในที่มีประสิทธิภาพหรือไม่ ตัวอย่างเช่น

- ก. กิจการไม่มีนโยบายหรือแนวทางในการปฏิบัติงาน ซึ่งส่งผลให้ไม่มีการแบ่งแยกหน้าที่กันทำอย่างเพียงพอ โดยเฉพาะหน้าที่งานที่เกี่ยวข้องกับสินทรัพย์ที่มีสภาพคล่อง
- ข. เจ้าหน้าที่คนหนึ่งของกิจการมีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดเตรียมเช็คและจัดทำบพิสูจน์ยอดเงินฝากธนาคาร ผู้บังคับบัญชาของเจ้าหน้าที่คนนี้ได้แต่ดูว่า บพิสูจน์ยอดเงินฝากธนาคารได้มีการจัดทำแล้ว แต่ไม่เคยสอบทานในรายละเอียด และรายการกระหนบยอดว่าจัดทำถูกต้องหรือไม่
- ค. ผู้จัดการฝ่ายบัญชีให้ความไว้วางใจพนักงานคนหนึ่งมากเกินไป จึงให้ทำหน้าที่ทุกอย่างเกี่ยวกับรายงานทางการเงินของกิจการ
- ง. กิจการไม่มีการจัดทำบแยกอายุหนี้ที่เชื่อถือได้
- ค. วงเงินสินเชื่อไม่กำหนดเป็นลายลักษณ์อักษร แต่มีการกำหนดในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ และไม่มีการอนุมัติตามสมควร
- ง. กิจการสามารถซื้อหรือขาย สินค้าได้โดยไม่ผ่านการอนุมัติ
- จ. กิจการไม่มีการจัดทำบกระหนบยอดบัญชีลูกหนี้
- ฉ. กิจการมีการนับสินค้าคงเหลือเป็นบางส่วน (ไม่นับทั้งหมด 100%)

¹³ คณะกรรมการมาตรฐานการสอบบัญชี (2540 - 2542) , มาตรฐานการสอบบัญชี รหัส 400 , หน้า 3.

3.2.2 กิจการมีการปฏิบัติตามระบบการควบคุมภายในที่วางไว้อย่างสม่ำเสมอ ตัวอย่างเช่น

ก. กิจการมีการนำเงินสดที่ได้รับจากการขายสินค้าฝากธนาคารทุกวัน เป็นประจำ มีหลักฐานถูกต้อง ครบถ้วน และสามารถตรวจสอบได้

ข. กิจการสามารถอธิบายเหตุผลของรายการปรับปรุงเกี่ยวกับสินทรัพย์ และรายการกระทบยอดที่ค้างนานๆ ได้

3.3 ความเสี่ยงจากการตรวจสอบ (Detection Risk : DR)

ความเสี่ยงจากการตรวจสอบ หมายถึง ความเสี่ยงที่วิธีการตรวจสอบเนื้อหาสาระ (Substantive Procedures) ซึ่งผู้สอบบัญชีใช้จะไม่สามารถตรวจพบการแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงที่มีอยู่ในยอดคงเหลือของบัญชีหรือประเภทของรายการ โดยการแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงนั้นอาจมีสาระสำคัญในแต่ละรายการหรือมีสาระสำคัญ เมื่อรวมกับการแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงในยอดคงเหลืออื่นหรือประเภทของรายการอื่น¹⁴

ปัจจัยเสี่ยงที่ใช้ในการประเมินความเสี่ยงจากการตรวจสอบ มีดังนี้

3.3.1 ความเสี่ยงจากการเลือกตัวอย่าง เนื่องจากในการแสดงความเห็นต่องบการเงินว่า ถูกต้องตามที่ควรในสาระสำคัญตามหลักการบัญชีที่รับรองทั่วไป ผู้สอบบัญชีจะไม่ตรวจสอบหลักฐานทั้งหมดที่มีอยู่ แต่จะใช้การเลือกตัวอย่างและการทดสอบตัวอย่าง ดังนั้น ผู้สอบบัญชีอาจมีความเสี่ยงจากตัวอย่างที่เลือกทดสอบอาจไม่ใช่ตัวแทนที่แท้จริงของประชากร ทำให้ไม่สามารถตรวจพบการแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงอันเป็นสาระสำคัญได้

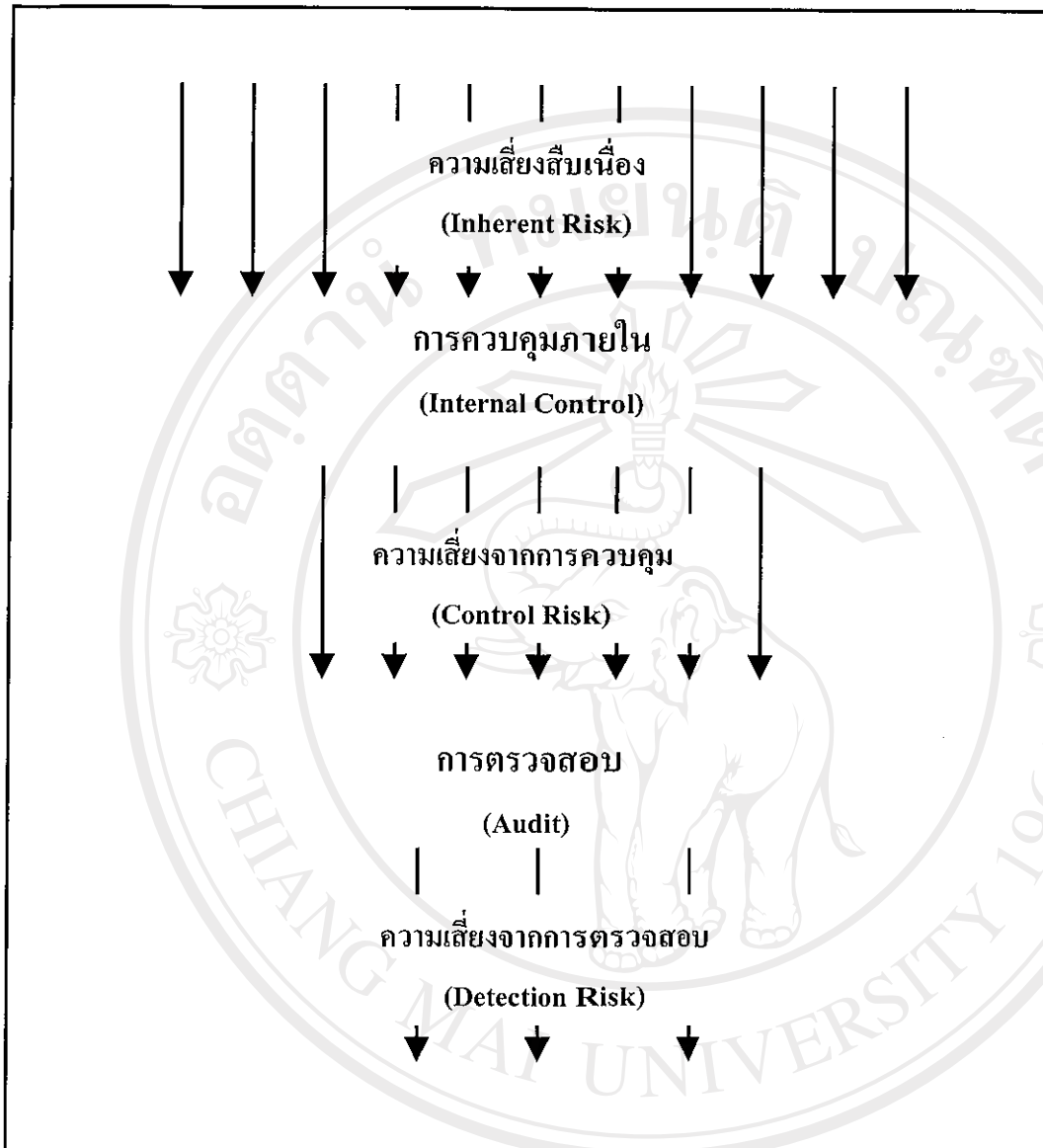
3.3.2 วิธีการตรวจสอบที่ไม่มีประสิทธิภาพ ในบางครั้งวิธีการตรวจสอบที่ผู้สอบบัญชีใช้ในการปฏิบัติงานสอบบัญชีก็ไม่สามารถตรวจพบการแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงได้ เนื่องจากการสอบบัญชีมีข้อจำกัดหลายประการ และหลักฐานการสอบบัญชีส่วนใหญ่ต้องใช้ดุลยพินิจอย่างมีเหตุผลในการพิจารณาความเชื่อถือได้มากกว่าที่จะเป็นหลักฐานที่ให้ข้อสรุปได้ในตัวเอง

3.3.3 มีข้อบกพร่องในการปฏิบัติงานตรวจสอบ หรือสรุปความเห็นผิดพลาดเกี่ยวกับหลักฐานการสอบบัญชี

¹⁴ เรื่องเดียวกัน , หน้า 4.

ความเสี่ยงจากลักษณะธุรกิจ (Inherent risk) อาจลดลงได้เมื่อจัดให้มีการวางระบบการควบคุมภายในที่เหมาะสม แต่ก็มีความเสี่ยงที่การควบคุมภายในของกิจการไม่อาจป้องกันข้อผิดพลาดได้ (Control risk) การจัดให้มีมาตรการและวิธีการควบคุมภายในยังมีใช้หลักประกันว่าการดำเนินงานจะประสบความสำเร็จ และปลอดภัยจากความเสียหายหรือความผิดพลาด การตรวจสอบภายในจะสามารถช่วยลดความเสี่ยงจากการควบคุมภายในมากขึ้น แต่ก็ยังมีความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากงานการตรวจสอบภายใน คือ ความเสี่ยงจากการตรวจไม่พบข้อผิดพลาด (Detection risk) อย่างไรก็ตามกิจการที่จัดให้มีการตรวจสอบภายในที่ดี ย่อมลดโอกาสของความผิดพลาดที่มีสาระสำคัญลงได้มาก

เพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจ อาจแสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบสามส่วนของความเสี่ยงในการสอบบัญชี ซึ่งได้แก่ ความเสี่ยงสืบเนื่อง ความเสี่ยงจากการควบคุม และความเสี่ยงจากการตรวจสอบได้เป็นลำดับ ดังนี้

ลิขสิทธิ์ของวิทยลัยเชียงใหม่
ภาพที่ 1 แสดงความเสี่ยงในการสอบบัญชี¹⁵
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

¹⁵ ตลาตหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, แนวทางการจัดระบบการควบคุมภายใน (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บุญศิริการพิมพ์, 2540), หน้า

4. แบบจำลองความเสี่ยงในการสอบบัญชี (Audit Risk Model)

ผู้สอบบัญชีไม่สามารถกำจัดความเสี่ยงในการสอบบัญชีให้หมดไปได้โดยสิ้นเชิง เนื่องจากความเสี่ยงสืบเนื่อง และความเสี่ยงจากการควบคุม เป็นความเสี่ยงที่อยู่เหนือการควบคุมของผู้สอบบัญชี ส่วนความเสี่ยงจากการตรวจสอบจะอยู่ภายใต้การควบคุมของผู้สอบบัญชีได้ โดยใช้วิธีการตรวจสอบที่มีลักษณะ ระยะเวลา และขอบเขตที่เหมาะสมจากการวางแผนการตรวจสอบ จึงเรียกความเสี่ยงจากการตรวจสอบว่า “ความเสี่ยงจากการตรวจสอบที่วางแผนไว้” (Planned Detection Risk)

ดังนั้น ผู้สอบบัญชีอาจลดความเสี่ยงในการสอบบัญชีลงถึงระดับหนึ่งที่ยอมรับได้ (Acceptable Audit Risk) ซึ่งทำได้โดยการวางแผนการตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพ การควบคุมคุณภาพงานสอบบัญชีในแต่ละงาน รวมถึงการให้คำปรึกษาแก่ผู้ช่วยผู้สอบบัญชี และสอบทานงานสอบอย่างระมัดระวัง

ในการวางแผนการตรวจสอบของผู้สอบบัญชี เพื่อจัดการกับความเสี่ยงทั้ง 3 ประเภท ที่อาจเกิดขึ้นนั้น ผู้สอบบัญชีควรเข้าใจ “แบบจำลองความเสี่ยงในการสอบบัญชี” (Audit Risk Model) ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในขั้นตอนของการวางแผน เพื่อใช้ตัดสินใจว่าผู้สอบบัญชีควรรวบรวมหลักฐานในการตรวจสอบเป็นปริมาณมากน้อยเท่าใด จากสมการต่อไปนี้

$$AAR = IR * CR * PDR$$

หรือ

$$PDR = \frac{AAR}{IR \times CR}$$

โดยที่

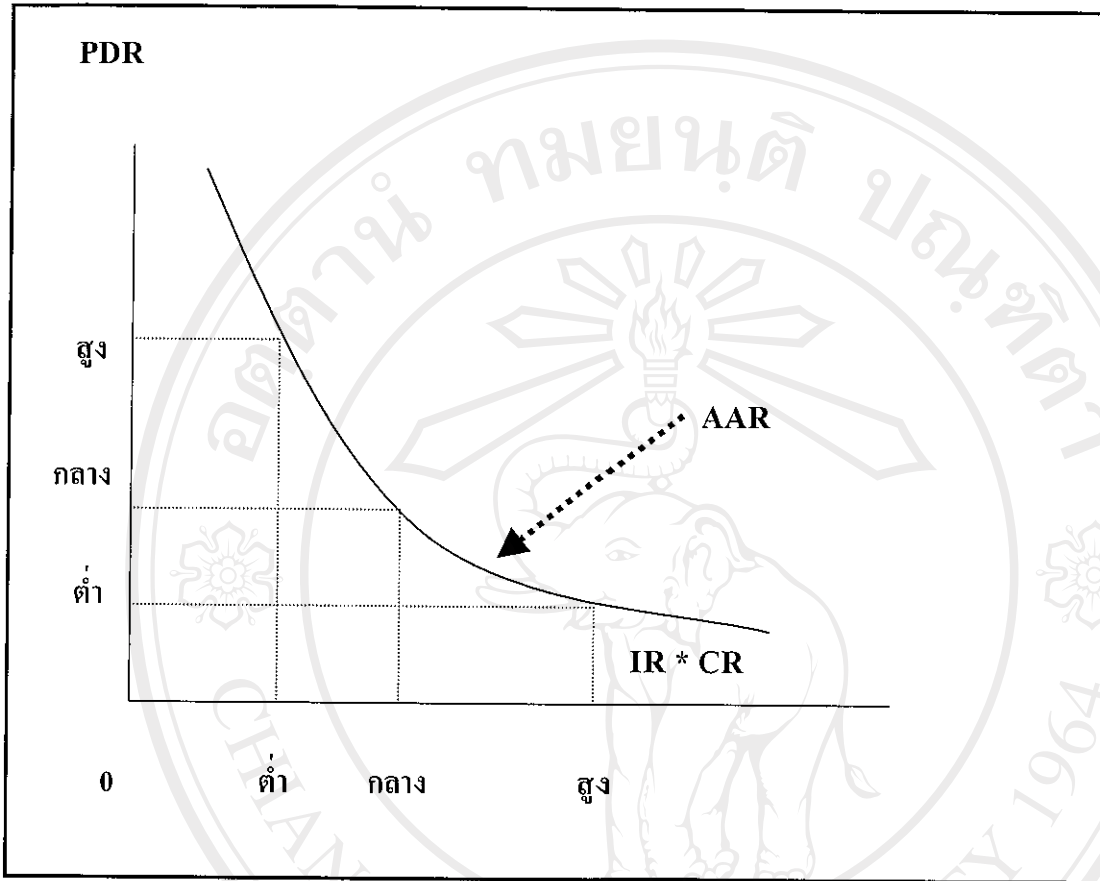
AAR ย่อมาจาก Acceptable Audit Risk (ความเสี่ยงในการสอบบัญชีที่ยอมรับได้)

IR ย่อมาจาก Inherent Risk (ความเสี่ยงสืบเนื่อง)

CR ย่อมาจาก Control Risk (ความเสี่ยงจากการควบคุม)

PDR ย่อมาจาก Planned Detection Risk (ความเสี่ยงจากการตรวจสอบที่วางแผนไว้)

เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนและเกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น อาจแสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบความเสี่ยง แบบจำลองความเสี่ยงในการสอบบัญชี ดังภาพข้างล่างนี้

ภาพที่ 2 ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของความเสี่ยงในการสอบบัญชี

จากภาพที่ 2 อธิบายได้ว่าถ้าผู้สอบบัญชีประเมินความเสี่ยงสืบเนื่อง และความเสี่ยงจากการควบคุมของกิจการให้อยู่ในระดับสูงแล้ว (IR และ CR สูง) ในการปฏิบัติงานสอบบัญชีนั้นความเสี่ยงจากการตรวจสอบก็ควรที่จะอยู่ในระดับต่ำ (PDR ต่ำ) นั่นคือ ผู้สอบบัญชีต้องใช้วิธีการตรวจสอบและรวบรวมหลักฐานการสอบบัญชีในปริมาณที่มากพอที่จะทำให้ผู้สอบบัญชีตรวจพบการแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงอันเป็นสาระสำคัญของบัญชีสินค้าคงเหลือ เพื่อที่จะให้ความเสี่ยงในการสอบบัญชีอยู่ในระดับต่ำที่ยอมรับได้ (AAR ต่ำ)

ตัวอย่าง ในการตรวจสอบกิจการแห่งหนึ่ง ผู้สอบบัญชีได้ประเมินความเสี่ยงสืบเนื่องเท่ากับ 50% ความเสี่ยงการควบคุมเท่ากับ 40% และความเสี่ยงในการสอบบัญชีที่ยอมรับได้เท่ากับ 10% จากข้อมูลข้างต้น สามารถคำนวณหาความเสี่ยงจากการตรวจสอบที่วางแผนไว้ โดยใช้แบบจำลองความเสี่ยงในการสอบบัญชี ดังนี้

$$\begin{aligned} \text{PDR} &= \frac{\text{AAR}}{\text{IR} \times \text{CR}} \\ &= \frac{10\%}{50\% \times 40\%} = \frac{0.10}{0.5 \times 0.4} = 0.50 \text{ หรือ } 50\% \end{aligned}$$

จากตัวอย่างข้างต้น ถ้าความเสี่ยงจากการควบคุมเพิ่มขึ้นเป็น 100% และความเสี่ยงสืบเนื่องเพิ่มขึ้นเป็น 100% ความเสี่ยงจากการตรวจสอบที่วางแผนไว้ คำนวณได้ดังนี้

$$\text{PDR} = \frac{10\%}{100\% \times 100\%} = \frac{0.10}{1 \times 1} = 0.10 \text{ หรือ } 10\%$$

จาก PDR ที่ลดลงจาก 50% เป็น 10% นั้นหมายความว่า ผู้สอบบัญชียอมรับมีความเสี่ยงจากการตรวจสอบที่วางแผนไว้เกิดขึ้นน้อยลงกว่าเดิม โดยที่ผู้สอบบัญชีจะต้องรวบรวมหลักฐานการสอบบัญชีให้มากขึ้น เพื่อที่จะให้ความเสี่ยงในการสอบบัญชีที่ยอมรับได้อยู่ในระดับเดิม

ในทางปฏิบัติอาจเป็นเรื่องยากที่ผู้สอบบัญชีจะทำการกำหนดระดับความเสี่ยงให้เป็นเปอร์เซ็นต์ดังตัวอย่างข้างต้นนี้ ดังนั้น ผู้สอบบัญชีอาจแบ่งระดับความเสี่ยงเป็นสามระดับ คือ ระดับสูง กลาง และต่ำ ดังตัวอย่างตามภาพที่ 3 ซึ่งแสดงความสัมพันธ์ ของความเสี่ยงแต่ละประเภท กับหลักฐานการสอบบัญชีที่ผู้สอบบัญชีต้องการ โดยสามารถคิดคำนวณได้จาก “แบบจำลองความเสี่ยงในการสอบบัญชี” (Audit Risk Model) ดังนี้

$$\text{ARR} = \text{IR} * \text{CR} * \text{PDR}$$

$$\text{PDR} = \frac{\text{AAR}}{\text{IR} \times \text{CR}}$$

สถานการณ์	AAR (Acceptable Audit Risk)	IR (Inherent Risk)	CR (Control Risk)	PDR (Planned Detection Risk)	ปริมาณหลัก ฐานที่ ต้องการ
1.	สูง	ต่ำ	ต่ำ	สูง	น้อย
2.	ต่ำ	ต่ำ	ต่ำ	กลาง	กลาง
3.	ต่ำ	สูง	สูง	ต่ำ	มาก
4.	กลาง	กลาง	กลาง	กลาง	กลาง
5.	สูง	ต่ำ	กลาง	กลาง	กลาง

ภาพที่ 3 ความสัมพันธ์ของความเสี่ยงกับหลักฐานการสอบบัญชี

จากภาพที่ 3 สามารถวิเคราะห์และอธิบายความสัมพันธ์ของความเสี่ยงกับหลักฐานการสอบบัญชีได้ดังนี้

สถานการณ์ที่ 1 :

กิจการที่ตรวจสอบเป็นบริษัทขนาดเล็ก หรือมีผู้ใช้งบการเงินไม่มากนัก ผู้สอบบัญชีจึงตัดสินใจที่จะให้ความเสี่ยงที่ยอมรับได้อยู่ในระดับสูง และระบบการควบคุมภายในของกิจการมีประสิทธิภาพและมีโอกาสน้อยมากที่งบการเงินจะแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริง ผู้สอบบัญชีจึงประเมินว่าความเสี่ยงสืบเนื่องและความเสี่ยงจากการควบคุมอยู่ในระดับต่ำ ความเสี่ยงจากการตรวจสอบที่วางแผนไว้จะอยู่ในระดับสูง ดังนั้น ผู้สอบบัญชีไม่ต้องการหลักฐานการสอบบัญชีมากนัก

สถานการณ์ที่ 3 :

กิจการที่ตรวจสอบเป็นบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ หรือมีผู้ใช้งบการเงินมาก ผู้สอบบัญชีจึงตัดสินใจที่จะให้ความเสี่ยงที่ยอมรับได้อยู่ในระดับต่ำ และระบบการควบคุมภายในของกิจการไม่มีประสิทธิภาพและมีโอกาสเป็นไปได้อย่างมากที่งบการเงินจะแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริง ผู้สอบบัญชีจึงประเมินว่าความเสี่ยงสืบเนื่องและความเสี่ยงจากการควบคุมประเมินอยู่ในระดับสูง ความเสี่ยงจากการตรวจสอบที่วางแผนไว้จะอยู่ในระดับต่ำ ดังนั้น ผู้สอบบัญชีต้องรวบรวมหลักฐานการสอบบัญชีให้ได้มากที่สุด เพื่อให้ความเสี่ยงในการสอบบัญชีที่ยอมรับได้อยู่ในระดับต่ำ เป็นต้น

5. ขั้นตอนการประเมินความเสี่ยง

การจัดให้มีระบบการควบคุมภายในที่ดี เหมาะสม และเพียงพอสำหรับกิจการใดๆนั้น ต้องคำนึงถึงว่าการควบคุมภายในนั้นสามารถควบคุมจุดที่มีความเสี่ยง ที่จะก่อให้เกิดข้อผิดพลาดหรือรายการผิดปกติที่มีสาระสำคัญต่อกิจการได้หรือไม่ ซึ่งการจัดให้มีระบบการควบคุมภายในที่รัดกุมที่เพียงพอในจุดที่มีความสำคัญต่อกิจการ จะช่วยลดภาระต้นทุนในส่วนที่ไม่จำเป็น ช่วยให้การดำเนินธุรกิจเป็นไปอย่างคล่องตัว และมีประสิทธิภาพ

การมีการควบคุมที่ตึงเกินไป (Tight Control) จะเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินกิจการที่ต้องอาศัยความฉับไวในการตัดสินใจในโลกปัจจุบัน ซึ่งอาจทำให้เสียเปรียบคู่แข่ง ในขณะที่เดียวกันถ้ามีการควบคุมหย่อนเกินไป (Loose Control) ก็ก่อให้เกิดผลเสียแก่กิจการในแง่ที่ว่า แม้การดำเนินงานจะคล่องตัวฉับไวมากเพียงใด แต่อาจเกิดจุดรั่วไหลได้มาก ผลประโยชน์โดยรวมของกิจการอาจสูญเสียไปเช่นเดียวกับ การมีระบบควบคุมภายในที่ตึงเกินไป ได้เช่นกัน

ดังนั้น ประเด็นสำคัญและถือได้ว่าเป็นหัวใจในการจัดให้มีระบบการควบคุมภายใน คือการระบุได้ว่า ความเสี่ยงของกิจการอยู่ตรงไหนบ้าง และเป็นความเสี่ยงในระดับใด ซึ่งการประเมินความเสี่ยงนี้มีขั้นตอนดังต่อไปนี้¹⁶

5.1 การทำความเข้าใจเกี่ยวกับธุรกิจ และการรวบรวมข้อมูล (Understanding Business and Gathering Information)

5.2 การระบุปัจจัยเสี่ยง (Identifying Risk Factor)

5.3 ผลของความเสี่ยงต่อกิจการ (Implications)

5.4 การกำหนดวิธีการควบคุมเพื่อป้องกันความเสี่ยง (Identifying Control Procedures to Address Risk)

รายละเอียดการประเมินความเสี่ยงตามขั้นตอน กล่าวคือ

5.1 การทำความเข้าใจเกี่ยวกับธุรกิจ และการรวบรวมข้อมูล (Understanding Business and Gathering Information)

ธุรกิจที่แตกต่างกัน ย่อมก่อให้เกิดความเสี่ยงในลักษณะที่แตกต่างกันไป ในการประเมินความเสี่ยงของกิจการได้ ผู้ประเมินจะต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับธุรกิจของกิจการในแต่ละระดับ ดังต่อไปนี้

5.1.1 กิจกรรมโดยรวม (Entity - wide level)

5.1.2 กิจกรรมทางธุรกิจ (Activity level)

¹⁶ ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย . แนวทางการจัดระบบการควบคุมภายใน . หน้า,หน้า 2 - 8.

5.1.1 กิจกรรมโดยรวม (Entity - wide level) ได้แก่

- ก. ประเภทของธุรกิจหลักของกิจการ เช่น ขายสินค้า การให้บริการ อุตสาหกรรมการผลิตอสังหาริมทรัพย์ เป็นต้น
- ข. โครงสร้างของกิจการและโครงสร้างบริหารงาน
- ค. ลักษณะของอุตสาหกรรม สภาพทางเศรษฐกิจ และแนวโน้มทางธุรกิจ
- ง. นโยบายการบริหารงาน นโยบายการบัญชี และการเงิน

5.1.2 กิจกรรมทางธุรกิจ (Activity level) ได้แก่

- ก. ลักษณะของรายการค้า เช่น ขายปลีก ขายส่ง ตลอดจนช่องทางการจัดจำหน่าย
- ข. หน่วยงานต่างๆ ในองค์กร เช่น ฝ่ายขาย ฝ่ายจัดซื้อ ฝ่ายการตลาด ฝ่ายวิจัยและพัฒนา และฝ่ายบัญชี และการเงิน เป็นต้น
- ค. ลักษณะความซับซ้อนของรายการทางธุรกิจ
- ง. ความมีสาระสำคัญของจำนวนเงิน หรือยอดคงเหลือในงบการเงิน
- จ. รายการค้ากับกิจการที่เกี่ยวข้องกัน
- ฉ. ลักษณะของระบบข้อมูล และการบัญชี เช่น
 - ระบบการประมวลผลข้อมูล มีการพัฒนาโดยกิจการเองหรือว่าจ้างบุคคลภายนอก
 - ขอบเขตและความซับซ้อนของระบบคอมพิวเตอร์
 - ความสามารถในการรับงานที่มีจำนวนรายการมากๆ เป็นต้น

แหล่งข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการประเมินความเสี่ยงของกิจการ ได้แก่

- ก. รายงานประจำปี และงบการเงินของกิจการ ซึ่งจะช่วยให้ทราบถึงผลการดำเนินงานของกิจการที่ผ่านมา ปัจจัยสำคัญที่กระทบต่อความสำเร็จ หรือล้มเหลวของกิจการ
- ข. รายงานการประชุมของผู้ถือหุ้น และกรรมการในส่วนที่เกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องสำคัญๆ ของการดำเนินกิจการ
- ค. ตัวเลขสถิติที่สำคัญ เช่น ยอดขายช่วง 5 – 10 ปีที่ผ่านมา ปริมาณการผลิต อัตรากำไรขั้นต้น ส่วนแบ่งตลาดของกิจการ ลูกหนี้สำคัญ 10 อันดับแรก เจ้าหนี้การค้าที่สำคัญ เป็นต้น
- ง. ประสิทธิภาพของกิจการ
- จ. ข้อมูลปัจจุบัน และ ประสิทธิภาพเกี่ยวกับสภาพทางเศรษฐกิจ เช่น อัตราเงินเฟ้อ อัตราการเจริญเติบโตทางธุรกิจ คำนี้อันตราย

ฉ. คู่มือปฏิบัติงาน และนโยบายของกิจการ

ช. พนักงาน

การทำความเข้าใจเกี่ยวกับธุรกิจ สามารถทำได้โดยวิธีการดังต่อไปนี้

ก. ประสบการณ์ของกิจการในปีก่อนๆ (Previous experience of the entity)

การประเมินความเสี่ยงต้องทำอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ เพื่อให้ผู้บริหารได้รับทราบข้อมูลความเสี่ยงที่เป็นปัจจุบัน เมื่อได้คำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดขึ้น ข้อมูลในปีก่อนๆ ที่เคยรวบรวมขึ้นสามารถนำมาใช้เป็นแนวทาง และเป็นข้อมูลเบื้องต้นได้ ข้อมูลเหล่านี้ต้องมีการแก้ไขให้เป็นปัจจุบัน ซึ่งได้แก่ การตัดข้อมูลที่ล้าสมัยออก และเพิ่มเติมข้อมูลในปัจจุบันเข้าไป โดยมีการจัดบันทึกไว้ การทำเช่นนี้จะทำให้ผู้ประเมินสามารถศึกษา และอ่านจากบันทึกที่เคยจัดทำไว้ เพื่อให้ได้ภาพรวมของกิจการ

ข. การสอบถาม (Enquiries)

เจ้าหน้าที่ของกิจการเป็นแหล่งข้อมูลอย่างหนึ่ง ดังนั้น การสอบถามเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่างๆ จะทำให้ได้รับข้อมูลที่ต้องการ อย่างไรก็ตาม ผู้ทำการรวบรวมข้อมูลพึงระลึกไว้ว่า ควรสอบถามกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ผู้ซึ่งทราบข้อมูลต่างๆอย่างแท้จริง เช่น ผู้บริหาร และพนักงานผู้ปฏิบัติหน้าที่ที่เกี่ยวข้องโดยตรงเท่านั้น การใช้วิธีสอบถามให้มีประสิทธิภาพนั้น ผู้ประเมินควรคิดคำถามไว้ล่วงหน้า เช่น จัดทำเป็นแบบสอบถาม เพื่อให้แน่ใจว่าสามารถหาคำตอบในสิ่งที่ต้องการทราบอย่างครบถ้วน

ข้อควรระวังของการใช้วิธีสอบถาม คือ คำตอบที่ได้รับเป็นข้อเท็จจริงที่ควรเชื่อถือได้มากนักน้อยเพียงใด เพราะการตอบคำถามของบุคคลอาจจะรวมข้อคิดเห็น ความรู้สึก และทัศนคติส่วนตัว ดังนั้น จึงอาจจะไม่ใช่ข้อเท็จจริงทั้งหมด ผู้ประเมินควรใช้วิธีการอื่นควบคู่กันไปด้วย บางครั้งจะพบว่าพนักงานจะยืนยันว่าได้ปฏิบัติตามระบบที่บริษัทจัดให้มีทุกขั้นตอน แต่ในความเป็นจริงมิได้ปฏิบัติเช่นนั้น การใช้วิธีการสังเกตการณ์ จะสามารถยืนยันคำตอบจากการสอบถามได้

ค. คู่มือปฏิบัติงาน และนโยบายของกิจการ (Operation and policy manual)

ในกิจการที่มีขนาดใหญ่ ซึ่งมีระบบงานที่ซับซ้อน และมีการแบ่งแยกหน่วยงานเป็นหลายๆส่วนงาน มักจะมีการจัดทำคู่มือปฏิบัติงาน และเอกสารเกี่ยวกับระบบงานต่างๆ เช่น คู่มือบัญชี ผังการจัดองค์กร และคู่มือนโยบายของกิจการ เพื่อใช้เป็นแนวทางให้พนักงานปฏิบัติตาม ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะช่วยให้ผู้ประเมินความเสี่ยงมีความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะของธุรกิจ และรายการทางธุรกิจของกิจการได้ดียิ่งขึ้น เพื่อการวิเคราะห์ว่าระบบต่างๆ มีการควบคุม

ที่เพียงพอ และเหมาะสมเพียงใด ถ้ากิจการขนาดเล็กและไม่มีการจัดทำคู่มือดังกล่าว ผู้ประเมินควรใช้วิธีรวบรวมข้อมูลแบบอื่น

ง. การตรวจดูเอกสาร และสมุดบันทึก (Inspection of documents and records)

ในการจัดให้มีการควบคุม และการปฏิบัติตามระบบการควบคุมนั้น จะต้องมีการจัดให้มีเอกสารต่างๆขึ้นมา เพื่อการควบคุม และการบันทึกรายการ การที่ผู้ประเมินความเสี่ยงได้ดูเอกสารตัวจริงและการบันทึกรายการ จะทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับระบบงานได้ดียิ่งขึ้นว่าในทางปฏิบัติแล้ว เอกสารต่างๆมีลักษณะอย่างไร เอกสารจัดทำขึ้นอย่างไร ส่งผ่านเอกสารอย่างไร และบันทึกรายการเพื่อการควบคุมอย่างไร

จ. การสังเกตการณ์ (Observation)

นอกเหนือจากการตรวจดูเอกสาร และสมุดบันทึกต่างๆแล้ว การสังเกตการณ์การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจ และความรู้ว่านโยบายการควบคุม และขั้นตอนการปฏิบัติงาน ได้มีการปฏิบัติตามจริง

ในการสังเกตการณ์ การตรวจดู และการสอบถามนั้น ผู้ประเมินความเสี่ยงสามารถผสมผสานกันได้ โดยผู้ประเมินสามารถเลือกเอกสารเบื้องต้นเพียง 1 หรือ 2 รายการสำหรับรายการทางธุรกิจประเภทใดประเภทหนึ่ง แล้วติดตามรายการเหล่านั้น ตั้งแต่ต้นจนจบกระบวนการ (Walk - through) เพื่อให้แน่ใจว่าข้อมูลที่ได้รับนั้นถูกต้อง และเชื่อถือได้

เมื่อรวบรวมข้อมูลต่างๆ ได้แล้วก็ควรมีการจัดบันทึกข้อมูลเหล่านั้นไว้ ซึ่งโดยปกติมีดังต่อไปนี้

ก. การจดบันทึก (Narrative description) หมายถึง การเขียนอธิบายลักษณะของรายการ ขั้นตอนการปฏิบัติงาน และการควบคุมภายในที่มีอยู่ โดยวิธีนี้มีข้อดี คือ เป็นวิธีที่ง่ายที่สุด แต่มีข้อเสียคือ ถ้าขั้นตอนต่างๆของรายการมีความสลับซับซ้อน หรือมีรายละเอียดมาก การเขียนอธิบายที่ยืดยาวจะทำให้เกิดความสับสน และมองไม่เห็นภาพรวมดีนัก (ตัวอย่างกระดาษทำการบันทึกคำอธิบายแสดงตามภาพที่ 4)

ข. การเขียนเป็นผังทางเดินของรายการ (Flowchart) จะเป็นการเขียนโดยใช้สัญลักษณ์ และแผนภาพ เพื่อแสดงเส้นทางของเอกสารประกอบรายการตั้งแต่ต้นจนจบ ข้อดีของวิธีนี้ คือ ทำให้เห็นภาพรวมของระบบจากต้นจนจบได้ง่าย และยังสามารถวิเคราะห์ได้ง่ายว่าจุดอ่อนของระบบการควบคุมอยู่ตรงไหน แต่มีข้อเสียคือทั้งผู้เขียน และผู้อ่านต้องเข้าใจสัญลักษณ์ต่างๆที่นำมาใช้พอสมควร(ตัวอย่างกระดาษทำการผังทางเดินเอกสารแสดงตามภาพที่ 5)

ค. การใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นวิธีที่เหมาะสมสำหรับใช้ในการประเมินความเสี่ยงจากระบบการควบคุมภายใน การใช้แบบสอบถามจะช่วยให้แน่ใจว่า ได้ถามคำถามเพื่อให้ได้คำตอบที่ต้องการครบถ้วน (ตัวอย่างกระดาษทำการแบบสอบถามแสดงตามภาพที่ 6)

การรวบรวมข้อมูลไม่ได้จำกัดว่าจะใช้วิธีการรวบรวมข้อมูล วิธีใดวิธีหนึ่งเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่สามารถใช้ทุกวิธีผสมผสานกันอย่างเหมาะสม โดยรูปแบบและขอบเขตของการใช้เทคนิคแต่ละวิธีเป็นเรื่องที่ผู้สอบบัญชีจะต้องใช้วิจารณญาณพิจารณาถึงความเหมาะสมในด้านต่างๆ เช่น ความสะดวก ความประหยัด และรวดเร็ว นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับขนาดและความซับซ้อนของกิจการและระบบการควบคุมภายในของกิจการเป็นสำคัญ

The logo of Chiang Mai University is a circular emblem. In the center is a white elephant facing left, with a traditional Thai lamp (Lampang) on its back. Above the elephant is a five-pointed star. The emblem is surrounded by a circular border containing the Thai text 'มหาวิทยาลัยเชียงใหม่' at the top and 'CHIANG MAI UNIVERSITY 1964' at the bottom. There are also decorative floral motifs on the sides.

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

บริษัท ตัวอย่าง จำกัด

ระบบบัญชีและระบบการควบคุมภายในของการรับเงิน

สำหรับปีสิ้นสุดวันที่ 31 ธันวาคม 25x3

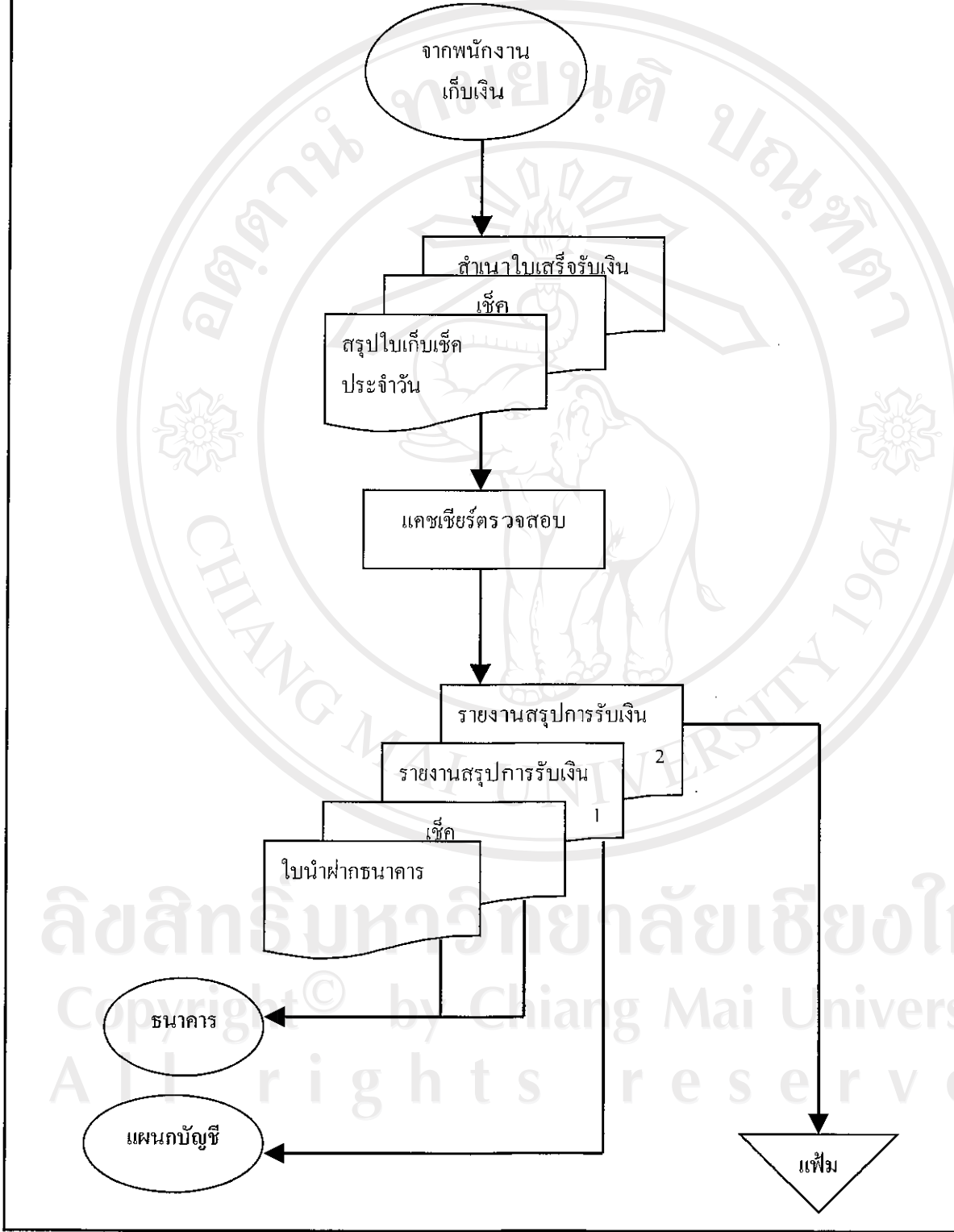
บริษัทมีพนักงานเก็บเงินทั้งสิ้น 12 คน พนักงานเก็บเงินแต่ละคนมีเงินประกันความซื่อสัตย์ไว้กับบริษัทคนละ 100,000 บาท บริษัทมีนโยบายเก็บเงิน โดยขอร้องให้ ลูกค้าจ่ายเป็นเช็คขีดคร่อมเข้าบัญชีของบริษัทเท่านั้น เมื่อพนักงานเก็บเช็คได้ในแต่ละวัน ในตอนเย็นก่อน 16.00 น. พนักงานเก็บเงินจะต้องเข้ามาที่สำนักงานเพื่อจัดทำสรุบบันทึกเช็คประจำวัน พร้อมทั้งนำส่งเช็คให้กับแคชเชียร์ แคชเชียร์มีหน้าที่ตรวจสอบ และกระทบยอดเช็คที่เก็บได้ในแต่ละวัน พร้อมทั้งจัดทำรายงานสรุปการรับเงิน ในวันรุ่งขึ้น ก่อน 10.00 น. แคชเชียร์เตรียมใบนำฝากธนาคารพร้อมทั้งนำเช็คทั้งหมดที่เก็บได้นำฝากธนาคาร ถ้าเนาใบนำฝากธนาคาร และสำเนาใบเสร็จรับเงินจะส่งให้แผนกบัญชี คุณสุทธิศักดิ์ พนักงานบัญชีอาวุโส เป็นผู้จัดทำงบทกระทบยอดเงินฝากธนาคารในแต่ละเดือน และส่งให้คุณจันทร์ฉาย สมุหบัญชี เป็นผู้สอบทานและอนุมัติงบทกระทบยอดเงินฝากธนาคารนั้น

จัดทำโดย วีร 15 สิงหาคม 25x3

สอบทานโดย ประทีป 17 สิงหาคม 25x3

ภาพที่ 4 ตัวอย่างกระดาษการดำเนินงานที่กักอำริบาย

บริษัท ตัวอย่าง จำกัด
 ฝั่งทางเดินเอกสาร - ระบบการรับเงิน
 สำหรับปีสิ้นสุดวันที่ 31 ธันวาคม 25x3

ภาพที่ 5 ตัวอย่างกระดาษทำการฝั่งทางเดินเอกสาร

บริษัท ตัวอย่าง จำกัด			
แบบสอบถามการควบคุมภายใน - ระบบการเงิน			
สำหรับปีสิ้นสุดวันที่ 31 ธันวาคม 25x3			
คำถาม	คำตอบ		หมายเหตุ
	ใช่	ไม่ใช่	
1. มีนโยบายเรียกเงินประกันความซื่อสัตย์จากพนักงานที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับสินทรัพย์ที่มีสภาพคล่อง	/		วิธี 15 ส.ค. 25x3
2. ลูกค้าของบริษัทจ่ายชำระค่าสินค้าเป็นเช็คขีดคร่อมเข้าบัญชีบริษัท	/		
3. การนำเช็คเข้าฝากธนาคารอย่างทันเวลา	/		
4. มีการจัดทำบกระทบยอดเงินฝากธนาคารทุกเดือนเป็นอย่างน้อย	/		
5. บกระทบยอดเงินฝากธนาคาร สอบทาน และอนุมัติโดยผู้มีอำนาจ	/		
			สอบทานโดย ประทีป 17ส.ค.25x3

ภาพที่ 6 ตัวอย่างกระดาษทำการแบบสอบถาม

5.2 การระบุปัจจัยเสี่ยง (Identifying Risk Factor)

การดำเนินงานของกิจการต่างๆ จะต้องเผชิญกับความเสี่ยง ซึ่งมาจากปัจจัยต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกกิจการ และส่งผลกระทบต่อกิจการทั้งสิ้น บางครั้งภายในกิจการเองสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ด้วยดี แต่ปัจจัยภายนอกอาจทำให้เกิดความเสี่ยงที่ทำให้ไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้ ดังนั้น การพิจารณาปัจจัยเสี่ยงต่างๆ จึงเป็นขั้นตอนที่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง และบ่อยครั้งที่ต้องสัมพันธ์กับขั้นตอนการวางแผน

เทคนิคการระบุความเสี่ยง ส่วนใหญ่ใช้วิธีทั้งที่เป็นตัวเลข (Quantitative) และไม่เป็นตัวเลข (Qualitative) เพื่อจัดลำดับความสำคัญ และระบุกิจกรรมที่มีความเสี่ยงสูง ซึ่งสิ่งสำคัญอยู่ที่ผู้ประเมินความเสี่ยงได้พิจารณาอย่างรอบคอบเกี่ยวกับปัจจัยที่อาจจะก่อให้เกิดความเสี่ยง หรือเพิ่มความเสี่ยง โดยปัจจัยความเสี่ยงดังกล่าวได้แก่ การวิเคราะห์ปัจจัยทางเศรษฐกิจ และอุตสาหกรรมที่มีผลกระทบต่อกิจการ ประสบการณ์ในอดีตที่ไม่อาจบรรลุวัตถุประสงค์ของกิจการ คุณภาพบุคลากร การเปลี่ยนแปลงที่กระทบกิจการไม่ว่าจะเป็นการแข่งขัน กฎระเบียบ หรือความซับซ้อนทางธุรกิจ เป็นต้น

5.3 ผลของความเสี่ยงต่อกิจการ (Implication)

เมื่อสามารถระบุปัจจัยเสี่ยงในด้านต่างๆ ได้แล้ว สิ่งที่สำคัญในลำดับต่อไป ก็คือ การวิเคราะห์ถึงผลกระทบของความเสี่ยงที่มีต่อกิจการ โดยปกติแล้วปัจจัยเสี่ยงแต่ละปัจจัย จะมีผลกระทบต่อกิจการมากหรือน้อยไม่เท่ากัน

5.3.1 การวิเคราะห์ความเสี่ยง

หลังจากที่ระบุได้ว่ากิจการมีปัจจัยเสี่ยงอะไรบ้างแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ การวิเคราะห์ความเสี่ยง ซึ่งอาจมีหลายวิธีแตกต่างกันไป เพราะการวัดความเสี่ยงออกมาเป็นตัวเลขว่ามีผลกระทบต่อกิจการเท่าไรนั้น เป็นสิ่งที่ทำได้ยากมาก โดยทั่วไปจะวิเคราะห์ความเสี่ยงโดย

ก. ประเมินความสำคัญของความเสี่ยง (Materiality)

ข. ประเมินความถี่ที่ความเสี่ยงจะเกิดขึ้น (Frequency)

โดยผู้ประเมินอาจให้ความสำคัญต่อความเสี่ยงที่มีนัยสำคัญและมีโอกาสเกิดขึ้นบ่อย และอาจจะลดความสนใจต่อความเสี่ยงที่ไม่มีสาระสำคัญ และโอกาสที่จะเกิดความเสี่ยงมีน้อย อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์ความเสี่ยงที่อยู่ระหว่างสองจุดนี้ เป็นสิ่งที่ต้องใช้วิจารณญาณอย่างมาก ในการวิเคราะห์ว่าควรอยู่ในระดับใด เพราะการวัดผลของความเสี่ยงออกมานั้นทำได้ยากมาก อีกทั้งประสบการณ์ที่ต่างกันของผู้วิเคราะห์ อาจมองเห็นความเสี่ยงในลักษณะที่ต่างกันด้วย

5.3.2 ระดับของความเสี่ยง (Degree of Risk)

อาจแบ่งระดับความเสี่ยงได้เป็น 5 ระดับ คือ

- สูงมาก
- สูง
- ปานกลาง
- ต่ำ
- ไม่มีสาระสำคัญ (Insignificant)

โดยการประเมินระดับความเสี่ยงของแต่ละปัจจัย เป็นเรื่องที่ใช้วิจารณ์
 ญาณอย่างมากตามที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่ก็ยังสามารถสรุปข้อควรพิจารณาระดับความเสี่ยงได้ดังนี้

โอกาสที่จะเกิดความเสี่ยง (Frequency)

- สูงมาก
- สูง
- ปานกลาง
- น้อย
- น้อยมาก

ผลกระทบความเสี่ยงแต่ละรายการต่อกิจการ (Materiality)

- สูงมาก
- สูง
- ปานกลาง
- ต่ำ
- ไม่มีสาระสำคัญ (Insignificant)

ในความเป็นจริงอาจมีการผสมผสานกันในลักษณะต่างๆกัน ตัวอย่างเช่น ความ
 เสี่ยงบางอย่างอาจมีความถี่ของการเกิดความเสี่ยงสูงมาก แม้ผลกระทบความเสี่ยงแต่ละครั้งจะมี
 น้อย แต่ถ้าเกิดบ่อยๆ ผลรวมอาจมีจำนวนที่มีสาระสำคัญสูงก็เป็นไปได้ โดยปกติผู้ประเมินความ
 เสี่ยง จะให้ความสนใจที่ผลกระทบของความเสี่ยงแต่ละรายการต่อกิจการที่มีสาระสำคัญสูง แม้จะ
 มีโอกาสเกิดขึ้นน้อยก็ตาม ซึ่งความเสี่ยงลักษณะนี้ควรหาทางควบคุมให้ได้

5.4 การกำหนดวิธีการควบคุมเพื่อป้องกันความเสี่ยง (Identifying Control Procedures to Address Risk)

เมื่อผู้ประเมินสามารถประเมินความเสี่ยงที่มีสาระสำคัญได้แล้ว ก็จะต้องนำมาพิจารณาต่อไปว่า เป็นความเสี่ยงในด้านใด และการกำหนดวิธีการควบคุมเพื่อป้องกันความเสี่ยงนั้น โดยจะต้องคำนึงถึงการจรัระบบการควบคุมภายใน ซึ่งหมายถึงต้นทุนที่จะเกิดขึ้นกับกิจการนั้นว่าคุ้มกับประโยชน์ที่ได้รับหรือไม่

6. การประเมินความเสี่ยงในการสอบบัญชี

ในปัจจุบันนี้ แนวคิดเรื่องความเสี่ยงกำลังได้รับความนิยมมากขึ้น เนื่องจาก โดยธรรมชาติ ทุกกิจการย่อมต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง ต้นเหตุของการเปลี่ยนแปลงอาจเกิดจาก นโยบายของผู้บริหารของกิจการ หรือสภาพการแข่งขันทางธุรกิจนั่นเอง ในกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้เสมอเช่นนี้ทำให้เกิดความเสี่ยง หรือจุดเสี่ยงเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย จึงทำให้เกิดความจำเป็นต้องมีการประเมินความเสี่ยงอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ (Ongoing)

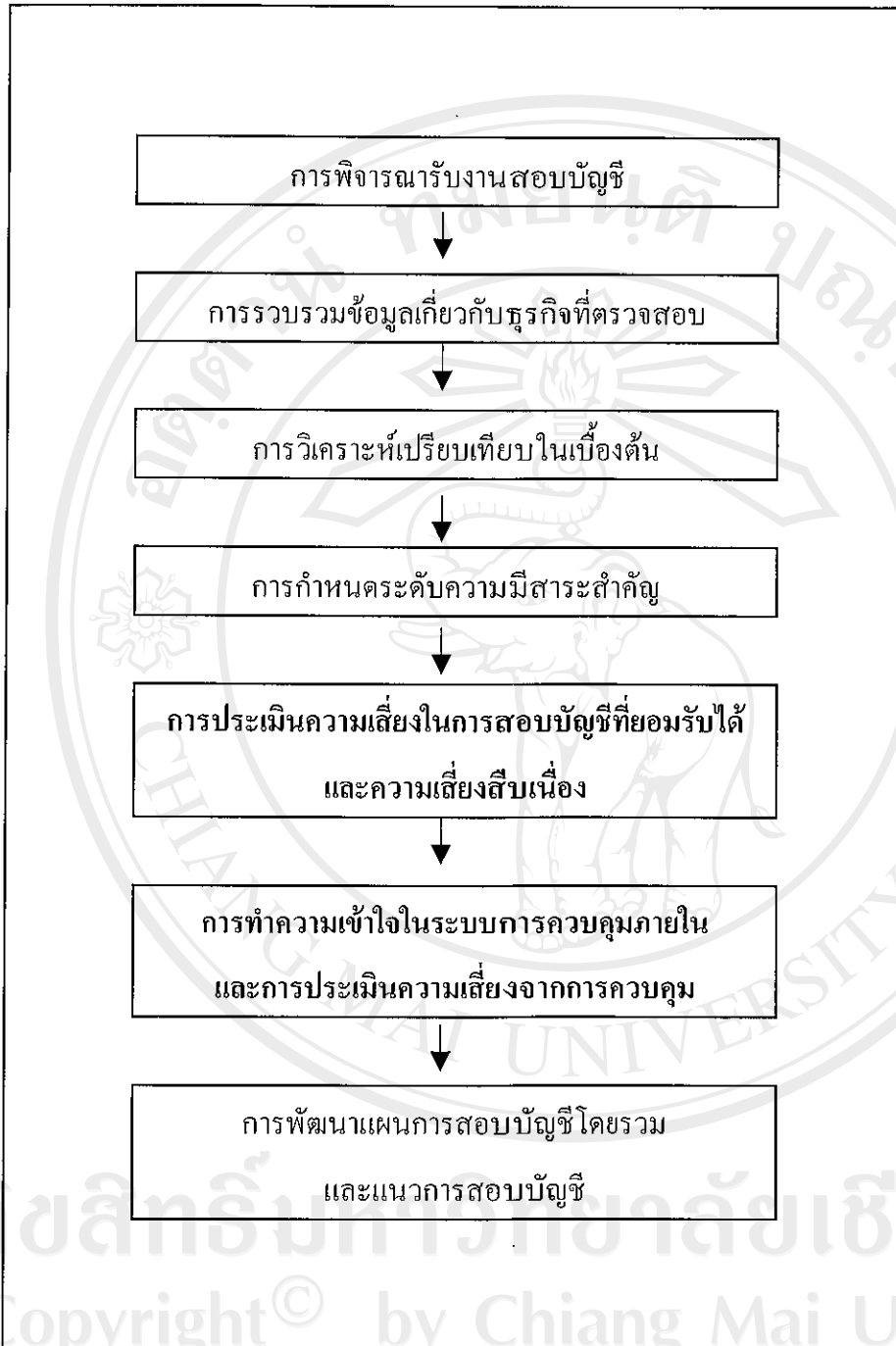
สำหรับตัวผู้สอบบัญชีเองแล้วนั้น ในการปฏิบัติงานสอบบัญชีในแต่ละกิจการ ไม่ว่าจะขนาดเล็ก ขนาดใหญ่ และไม่ว่าอยู่ในธุรกิจ อุตสาหกรรมประเภทใด ย่อมดำเนินการอยู่ท่ามกลางความเสี่ยงในรูปแบบต่างๆ และสาเหตุของความเสี่ยงในการสอบบัญชีมีทั้งที่สืบเนื่องมาจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกของกิจการเอง ผู้สอบบัญชีที่มีประสบการณ์และความชำนาญย่อมตระหนักดีว่าในการสอบบัญชานั้นมีความเสี่ยงและต้องมีการประเมินความเสี่ยงในการสอบบัญชี ซึ่งการประเมินความเสี่ยงในการสอบบัญชีและการทำความเข้าใจในระบบการบัญชี และระบบการควบคุมภายในนั้น อยู่ในขั้นตอนของการวางแผนงานสอบบัญชี (ตามภาพที่ 2 - 7) ก่อนที่จะมีการพัฒนาแผนการสอบบัญชีโดยรวมและแนวการสอบบัญชี เพื่อใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติงานสอบบัญชีต่อไป

ในการปฏิบัติงานสอบบัญชี ผู้สอบบัญชีจะต้องประเมินความเสี่ยงในการสอบบัญชีของกิจการแต่ละแห่งที่รับสอบบัญชีอยู่นั้น มีความเสี่ยงประเภทใดแฝงอยู่บ้าง มีอยู่อย่างไร และในเรื่องหรือขั้นตอนใดของกิจการ เพื่อจะได้หาวิธีการจัดการกับความเสี่ยงเหล่านั้นและทำการวางแผนการตรวจสอบต่อไป เพื่อให้ความเสี่ยงในการสอบบัญชีอยู่ในระดับที่ยอมรับได้ (Acceptable Audit Risk) เนื่องจากผู้สอบบัญชี ไม่สามารถลดความเสี่ยงในการสอบบัญชีให้อยู่ในระดับที่เรียกว่า Zero Audit Risk ได้ หรือผู้สอบบัญชีไม่อาจจะกำจัดความเสี่ยงให้หมดไปได้ ดังนั้น ผู้สอบบัญชีต้องวางแผนการตรวจสอบ เพื่อให้ความเสี่ยงในการสอบบัญชีดำรงอยู่ในระดับต่ำที่สุดเท่าที่ยอมรับได้ โดยผู้สอบบัญชีจะต้องพิจารณาว่า จะกำจัดความเสี่ยงที่เกิดจากการตรวจสอบไม่พบข้อผิดพลาดที่มีสาระสำคัญอยู่ในระดับใด ที่จะให้ผลเป็นที่น่าพอใจ เพื่อให้เกิดความมั่นใจอย่างสมเหตุสมผลว่า ความเสียหาย หรือข้อผิดพลาดจะไม่เกิดขึ้น หรือหากเกิดขึ้นก็ให้อยู่ในระดับที่ไม่เป็นอันตราย หรือเป็นอุปสรรคต่อการแสดงความเห็นต่องบการเงินได้ หรือไม่ถึงกับทำให้รายงานการเงินการบัญชี

หรือข้อมูลต่างๆในงบการเงินเชื่อถือไม่ได้ อย่างไรก็ตาม ความเสี่ยงบางประเภทนั้นยากที่จะประเมิน ผู้สอบบัญชีที่ทำการประเมินความเสี่ยงในการสอบบัญชี จะต้องใช้ความระมัดระวังในการจัดการกับความเสี่ยงเหล่านั้นต่อไป

ตัวอย่างที่ 1 กิจการของลูกค้านี้มีลักษณะที่ต้องผันแปรกับเทคโนโลยี (คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์เคลื่อนที่ เป็นต้น) ก็จะมีความเสี่ยงที่เกิดจากการที่เทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว อาจส่งผลถึงความถูกต้องของบัญชีสินค้าคงเหลือ ในเรื่องมูลค่าของสินค้าคงเหลือ และความจำเป็นในการตั้งสำรองค่าเผื่อสินค้าล้าสมัย ความสามารถในการชำระหนี้ของลูกค้าหนี้ และอาจส่งผลถึงความสามารถในการดำรงอยู่ของกิจการ เป็นต้น

ตัวอย่างที่ 2 ในกรณีที่กิจการของลูกค้านี้มีความเสี่ยงเกี่ยวกับการควบคุมภายใน หากผลจากการประเมินความเสี่ยง หมายถึง ระบบการควบคุมภายในของกิจการไม่มีประสิทธิภาพ นั่นคือ ความเสี่ยงจากการควบคุมจะอยู่ในระดับสูง ในกรณีนี้ วิธีการทดสอบการควบคุม (Test of control) จะไม่สามารถนำมาใช้อย่างได้ผล ผู้สอบบัญชีควรใช้วิธีการตรวจสอบเนื้อหาสาระ (Substantive Procedures) แทนเพื่อที่จะทำให้ความเสี่ยงจากการตรวจสอบที่วางแผนไว้อยู่ในระดับต่ำ เป็นต้น

ภาพที่ 7 ขั้นตอนของการวางแผนงานสอบบัญชี

6.1 การทดสอบการควบคุม (Test of Control)

การทดสอบการควบคุม หมายถึง การทดสอบเพื่อให้ได้หลักฐานการสอบบัญชีเกี่ยวกับความเหมาะสมของการออกแบบ และการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพของระบบบัญชีและระบบการควบคุมภายใน¹⁷

การทดสอบการควบคุมเป็นวิธีช่วยให้ผู้สอบบัญชีมีความเชื่อมั่นอย่างมีเหตุผลว่า ระบบบัญชีและระบบการควบคุมภายในได้ออกแบบมาอย่างเหมาะสมที่จะป้องกัน หรือตรวจพบ และแก้ไขการแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงอันเป็นสาระสำคัญ และให้หลักฐานว่ากิจการมีการปฏิบัติตามระบบการควบคุมภายในตลอดรอบระยะเวลาบัญชีที่ตรวจสอบ

วิธีการทำการทดสอบการควบคุม ประกอบด้วย¹⁸

ก. การตรวจสอบเอกสารประกอบรายการ บันทึก หรือรายงานต่างๆ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้มาซึ่งหลักฐานการสอบบัญชีว่าการควบคุมภายในมีการปฏิบัติกันอย่างเหมาะสม

ข. การสอบถามบุคลากรเกี่ยวกับระบบการควบคุมภายในของกิจการ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้แน่ใจว่ากิจการมีการปฏิบัติตามระบบการควบคุมภายใน

ค. การสังเกตการณ์เกี่ยวกับการควบคุมภายใน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้แน่ใจว่า ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติตามวิธีการควบคุมภายในได้ปฏิบัติตามนั้นจริง หรือสังเกตว่ากิจการมีการแบ่งแยกหน้าที่ เพื่อประโยชน์ทางด้าน การควบคุมภายใน

ง. การปฏิบัติซ้ำเกี่ยวกับการควบคุมภายใน ผู้สอบบัญชีควรทำการปฏิบัติซ้ำเกี่ยวกับการควบคุมภายในเฉพาะเรื่อง

ตัวอย่างของการทดสอบการควบคุมแสดงไว้ในภาพที่ 8 ดังนี้

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

¹⁷ คณะกรรมการมาตรฐานการสอบบัญชี (2540 - 2542) , มาตรฐานการสอบบัญชี รหัส 500 , หน้า 5.

¹⁸ คณะกรรมการมาตรฐานการสอบบัญชี (2540 - 2542) , มาตรฐานการสอบบัญชี รหัส 400 , หน้า 12.

รายการ	บัญชี	กิจกรรมทางธุรกิจ	เอกสารและบันทึก ทางบัญชีที่เกี่ยวข้อง	การทดสอบการควบคุม
การขาย	-ขาย -ลูกหนี้การค้า -ส่วนลด	-การรับคำสั่งซื้อจากลูกค้า -การอนุมัติสินเชื่อ -การส่งมอบสินค้า -การจัดทำใบส่งของ ใบ แจ้งหนี้ และการบันทึก รายการ	-คำสั่งซื้อจากลูกค้า -ใบสั่งขาย -เอกสารการส่งสินค้า -สมุดรายวันขาย -สรุปรายการขาย -บัญชีลูกหนี้รายตัว -รายงานขายประจำ เดือน	-ตรวจสอบการอนุมัติ การให้สินเชื่อ การขาย วงเงินเครดิต ราคาขาย และส่วนลด -สังเกตการณ์ว่ามีการ แบ่งแยกหน้าที่ระหว่าง แผนกสินเชื่อ แผนก ขาย แผนกเก็บเงิน และ แผนกบัญชีหรือไม่
การรับ เงิน	-เงินฝาก ธนาคาร -ลูกหนี้การค้า	-การเรียกเก็บเงิน -การรับชำระเงิน	-ใบเสร็จรับเงิน -ใบนำฝากธนาคาร -ใบสำคัญรับเงิน	-ตรวจสอบว่ามีการควบคุม จำนวนเงินที่ได้รับ อย่างถูกต้องและนำฝาก ธนาคารทันที
การรับ คืนสินค้า	-รับคืนสินค้า -ลูกหนี้การค้า	-การรับคืน -การบันทึกการรับคืน	-ใบรับคืน -ใบลดหนี้ -ใบสำคัญทั่วไป	-ตรวจสอบการอนุมัติ การรับคืน และความ เหมาะสมของการออก ใบรับคืน และใบลดหนี้
การตั้ง ค่าเผื่อ หนี้ สงสัยจะ สูญ	-หนี้สงสัยจะ สูญ -ค่าเผื่อหนี้ สงสัยจะสูญ	-การพิจารณาโอกาสที่ลูก หนี้จะเกิดหนี้สูญ	-รายงานการติดตาม หนี้ -ใบสำคัญทั่วไป	-สอบทานว่ากิจการมี ระบบการติดตามหนี้ เช่น มีแผนกติดตามหนี้ รายงานวิเคราะห์อายุ หนี้ เป็นต้น
การตัด หนี้สูญ	-หนี้สูญ -ลูกหนี้การค้า -หนี้สงสัยจะ สูญ -ค่าเผื่อหนี้ สงสัยจะสูญ	-ขั้นตอนการตัดหนี้สูญ	-รายงานการอนุมัติ จากผู้บริหาร -ใบสำคัญทั่วไป	-สอบทานการอนุมัติ การตัดหนี้สูญ โดยผู้มี อำนาจ

ภาพที่ 8 ตัวอย่างของการทดสอบการควบคุม

นอกจากนี้ ผู้สอบบัญชีควรบันทึกผลการประเมินความเสี่ยงจากการควบคุมใน
กระดาษทำการ เพื่อระบุถึงจุดอ่อนของการควบคุมภายใน ได้ดังตัวอย่างที่แสดงในภาพ 9 ดังนี้

บริษัท ตัวอย่าง จำกัด กระดาษทำการ การประเมินจุดอ่อน ของระบบการควบคุมภายใน วันที่ 31 ธันวาคม 25x3				
จุดอ่อนของการ ควบคุม	การทดสอบการ ควบคุม	โอกาสที่จะ เกิดข้อผิดพลาด	ระดับความมี สาระสำคัญ	ผลกระทบต่อหลัก ฐานการสอบบัญชีที่ จะรวบรวม
1. พนักงานการเงิน ไม่ได้ประทับตรา “ จ่ายแล้ว” ลงบนใบ สำคัญจ่ายและ เอกสารประกอบ	สมุหบัญชีจะลงลาย มือชื่อบนใบสำคัญ จ่าย และเอกสาร ประกอบก่อนที่จะมี การจ่ายเอง	-	-	-
2. ไม่มีการตรวจ สอบข้อมูลนำเข้า เกี่ยวกับรหัสลูกค้า ปริมาณสินค้า ราคาต่อหน่วยใน ใบกำกับสินค้า		ข้อผิดพลาด ในการ บันทึกบัญชี ลูกหนี้และ ขาย	สูง	เพิ่มการตรวจสอบ เนื้อหาสาระสำหรับ รายการขายที่มีสาระ สำคัญรวมทั้งสิ้น 50 ราย
จัดทำโดย วีร์ วันที่ 20 ส.ค. 25x3	สอบทานโดย ประทีป วันที่ 21 ส.ค.25x3	บริษัท ตัวอย่าง จำกัด กระดาษทำการ การประเมิน จุดอ่อนของระบบการควบคุม ภายใน วันที่ 31 ธันวาคม 25x3	ดัชนี IC	

ภาพที่ 9 ตัวอย่างกระดาษทำการที่ระบุถึงจุดอ่อนของการควบคุมภายใน

6.2 วิธีตรวจสอบเนื้อหาสาระ (Substantive Procedures)

วิธีตรวจสอบเนื้อหาสาระ หมายถึง การทดสอบเพื่อให้ได้หลักฐาน การสอบบัญชีที่ทำให้ผู้สอบบัญชีตรวจพบการแสดงผลข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริง อันเป็นสาระสำคัญในงบการเงิน¹⁹

การตรวจสอบเนื้อหาสาระเป็นวิธีที่ใช้ในการตรวจสอบ เพื่อให้ได้มาซึ่งหลักฐานเกี่ยวกับ ความสมบูรณ์ ความถูกต้อง และความเหมาะสม ของข้อมูลและรายการบัญชีที่เกิดขึ้นในระบบบัญชี วิธีตรวจสอบเนื้อหาสาระ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ การทดสอบรายละเอียดของรายการ และ ยอดคงเหลือ (Test of Details of Transactions and Balances) และการวิเคราะห์เปรียบเทียบ (Analytical Procedures)

6.2.1 การทดสอบรายละเอียดของรายการ และยอดคงเหลือ (Test of Details of Transactions and Balances)

ประกอบด้วย การทดสอบรายละเอียดของรายการ (Test of Details of Transactions) และการทดสอบรายละเอียดของยอดคงเหลือ (Test of Details of Balances)

6.2.1.1 การทดสอบรายละเอียดของรายการ (Test of Details of Transactions)

การทดสอบรายละเอียดของรายการ คือ การตรวจสอบรายการบัญชีที่บันทึกอยู่ในสมุดบัญชี ที่เป็นผลมาจากรายการ และเหตุการณ์ทางบัญชีที่เกิดขึ้น ซึ่งสามารถตรวจสอบได้กับ เอกสารเบื้องต้น ที่ก่อให้เกิดรายการค้านั้น ตัวอย่างเช่น การทดสอบรายละเอียดของรายการซื้อใน สมุดรายวันซื้อกับใบกำกับสินค้า และใบรับสินค้า การทดสอบรายละเอียดของรายการจ่ายเงินใน สมุดรายวันจ่ายกับเอกสารประกอบรายการจ่ายเงิน (ใบสำคัญจ่าย ใบเสร็จรับเงินจากผู้ขาย) เป็นต้น

6.2.1.2 การทดสอบรายละเอียดของยอดคงเหลือ (Test of Details of Balances)

การทดสอบรายละเอียดของรายการ คือ การตรวจสอบ เพื่อให้ได้หลักฐานเกี่ยวกับ ความถูกต้องตามควรของยอดคงเหลือในสมุดบัญชี ตัวอย่างเช่น การขอคำยืนยันยอดลูกหนี้การค้า การขอคำยืนยันยอดเงินฝากธนาคาร การคำนวณดอกเบี้ยค้างรับ เป็นต้น

6.2.2 การวิเคราะห์เปรียบเทียบ (Analytical Procedures)

การวิเคราะห์เปรียบเทียบ หมายถึง การวิเคราะห์อัตราส่วน และแนวโน้มต่างๆ ที่สำคัญ รวมทั้งการตรวจสอบผลของการเปลี่ยนแปลง และความสัมพันธ์ต่างๆ ที่ไม่สอดคล้องกับ ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง หรือไม่เป็นไปตามที่คาดหมาย²⁰

¹⁹ คณะกรรมการมาตรฐานการสอบบัญชี (2540 - 2542) , มาตรฐานการสอบบัญชี รหัส 500 , หน้า 3.

²⁰ คณะกรรมการมาตรฐานการสอบบัญชี (2540 - 2542) , มาตรฐานการสอบบัญชี รหัส 520 , หน้า 3.

การวิเคราะห์เปรียบเทียบ เป็นวิธีการตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพวิธีหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเด่นตรงที่ ใช้เวลาในการตรวจสอบ และค่าใช้จ่ายเพียงเล็กน้อย ผู้สอบบัญชีจึงนิยมใช้การวิเคราะห์เปรียบเทียบเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์การตรวจสอบ

ผู้สอบบัญชีอาจมั่นใจอย่างสมเหตุสมผลจากการใช้วิธีวิเคราะห์เปรียบเทียบ เมื่อผู้สอบบัญชีได้ประเมินเรื่องต่อไปนี้

ก. ความมีสาระสำคัญ และความเสี่ยงของแต่ละบัญชี เนื่องจากความมีสาระสำคัญ และความเสี่ยงของแต่ละบัญชีสัมพันธ์กับ โอกาสที่รายการบัญชีจะเกิดการแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงอันเป็นสาระสำคัญ นั่นคือ ผู้สอบบัญชีจะมีความมั่นใจมากพอควร จากการใช้วิธีวิเคราะห์เปรียบเทียบ ถ้ารายการบัญชีนั้นมีความเสี่ยงต่ำและไม่มีสาระสำคัญ

ข. ผู้สอบบัญชีควรใช้ดุลยพินิจ ในการประเมินความสมเหตุสมผล และความแม่นยำในการใช้วิธีการวิเคราะห์เปรียบเทียบ ซึ่งต้องอาศัยการคาดการณื ความสัมพันธ์ของยอดคงเหลือ และลักษณะของรายการบัญชี

ค. ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบจะมีความน่าเชื่อถือ มากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับ ผลของการทำความเข้าใจระบบบัญชี ระบบการควบคุมภายใน และการประเมินความเสี่ยงจากการควบคุม นั่นคือ ถ้ากิจการมีระบบบัญชี ระบบการควบคุมภายในที่มีประสิทธิผล และมีการปฏิบัติตาม ผู้สอบบัญชีสามารถเชื่อถือผลจากการวิเคราะห์เปรียบเทียบได้

ความเสี่ยงในการสอบบัญชีที่ผู้สอบบัญชีอาจเผชิญ จากการใช้ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบ มีดังนี้²¹

ก. ผลของการวิเคราะห์เปรียบเทียบสรุปว่า รายการบัญชีมีการแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงอย่างเป็นสาระสำคัญ ทั้งที่ตามความเป็นจริงแล้ว รายการดังกล่าวไม่มีข้อผิดพลาดที่มีสาระสำคัญ ความเสี่ยงประเภทนี้ มีผลกระทบต่อประสิทธิภาพของการตรวจสอบ เนื่องจากมีผลทำให้ผู้สอบบัญชีใช้วิธีการตรวจสอบอื่นเพิ่มเติม ซึ่งทำให้ผู้สอบบัญชีเสียเวลา และค่าใช้จ่ายในการตรวจสอบ ทั้งๆที่ไม่มีความจำเป็น

ข. ผลของการวิเคราะห์เปรียบเทียบสรุปว่า รายการบัญชีไม่มีการแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริงอย่างเป็นสาระสำคัญ ทั้งที่ตามความเป็นจริงแล้ว รายการดังกล่าวเกิดข้อผิดพลาดที่มีสาระสำคัญ ความเสี่ยงประเภทนี้มีผลกระทบต่อประสิทธิภาพของการตรวจสอบ ซึ่งอาจทำให้ผู้สอบบัญชีแสดงความเห็นต่องบการเงินอย่างไม่เหมาะสม ดังนั้น ผู้สอบบัญชีควรหลีกเลี่ยงความเสี่ยงประเภทนี้อย่างยิ่ง เนื่องจากอาจหมายถึงต้นทุนจำนวนมากที่เกิดขึ้นกับผู้สอบบัญชี

²¹ นิพันธ์ เห็นโชคชนะ และศิลปพร ศรีจันทพร ,การสอบบัญชี เล่ม 1 , หน้า 3-23 - 3-24.

ซึ่งเป็นผลมาจากการถูกฟ้องร้อง เรียกค่าเสียหาย หรือการเสื่อมเสียชื่อเสียงของผู้สอบบัญชี และสำนักงานสอบบัญชี

7. ประโยชน์ของการประเมินความเสี่ยงในการสอบบัญชี

แนวคิดเรื่องความเสี่ยงส่งผลกระทบต่อผู้ตรวจสอบทั้ง 2 ประเภท คือ ผู้ตรวจสอบภายใน เช่น หัวหน้าฝ่ายบัญชีและการเงิน หรือผู้บริหารกิจการ เป็นต้น และผู้ตรวจสอบภายนอก ซึ่งได้แก่ผู้สอบบัญชีรับอนุญาต หรือผู้สอบบัญชี

อย่างไรก็ดี ผู้ตรวจสอบภายในจะคำนึงถึงความเสี่ยงต่อกิจการโดยรวม เช่น ธุรกิจ อุตสาหกรรม สถานการณ์เศรษฐกิจปัจจุบันเอื้ออำนวยต่อการทำธุรกิจของกิจการหรือไม่ กฎหมายที่เกี่ยวข้อง และยังคงต้องคำนึงถึงความเสี่ยงที่มีผลต่อกิจกรรมต่างๆ ด้วยเช่น การจัดซื้อ การผลิต การตลาด การบัญชีและการเงิน เป็นต้น ผู้ตรวจสอบภายในจะผสมผสานการประเมินความเสี่ยงกับข้อมูลที่เกี่ยวข้องมา ซึ่งอาจได้จากการปรึกษาหารือกับฝ่ายบริหาร ผลการตรวจสอบภายในครั้งก่อน การประสานงานกับผู้สอบบัญชี แล้วมาพัฒนาเป็นแผนงานตรวจสอบ ดังนั้น ผู้ตรวจสอบภายในจะประเมินความเสี่ยง เพื่อใช้พิจารณาควบคู่ไปกับข้อมูลอื่นๆ แล้วนำมาพัฒนาแผนงานตรวจสอบภายในต่อไป ซึ่งอาจเป็นการตรวจสอบทางบัญชีและการเงิน (Financial Audit) การตรวจสอบการปฏิบัติการของกิจการ (Operation Audit) หรือการตรวจสอบการปฏิบัติตามระบบการควบคุมภายใน (Compliance Audit) เป็นต้น เพื่อให้ความมั่นใจต่อผู้บริหารว่ากิจการมีการควบคุมภายในอย่างเพียงพอที่จะบริหารความเสี่ยงให้อยู่ในระดับที่ควบคุมได้ เพื่อให้กิจการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ นั่นคือ ต้องคำนึงถึงว่าระบบการควบคุมภายในนั้น สามารถควบคุมจุดที่มีความเสี่ยงที่อาจก่อให้เกิดข้อผิดพลาด ต่อกิจการหรือไม่

ในทางตรงกันข้ามผู้สอบบัญชี จะเน้นที่ความถูกต้องตามควรของงบการเงิน เพื่อเสนอรายงานว่า ฐานะการเงินและผลการดำเนินงานตามที่ปรากฏในงบการเงินนั้น มีความถูกต้องเพียงใด อันจะทำให้ผู้สอบบัญชีสามารถตรวจสอบ และแสดงความเห็นต่องบการเงินได้อย่างสมเหตุสมผล โดยการประเมินความเสี่ยงในการสอบบัญชี จะช่วยในการกำหนดลักษณะ ขอบเขต และเวลา สำหรับการตรวจสอบงบการเงินได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ และขนาดของกิจการ เป็นต้น ดังนั้น ความเสี่ยงในการสอบบัญชี จึงหมายถึงโอกาสที่ผู้สอบบัญชีจะแสดงความเห็นต่องบการเงินผิดพลาด อันเป็นผลมาจากการปฏิบัติงานตรวจสอบ ซึ่งอาจทำให้ไม่พบความไม่ถูกต้องของรายการ และข้อมูลที่มีสาระสำคัญที่มีผลต่องบการเงิน

ผู้สอบบัญชีอาจระบุความเสี่ยงของการตรวจสอบบัญชีออกเป็น ความเสี่ยงของการตรวจสอบในระดับของงบการเงิน กับ ความเสี่ยงของการตรวจสอบในระดับแต่ละรายการในงบการเงิน ผู้สอบบัญชีสามารถประเมินความเสี่ยง โดยพิจารณาจากปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตัวอย่างเช่น บริษัทที่อยู่ในอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจที่กำลังตกต่ำเรื่อยๆ อาจส่งผลให้ผู้บริหารจัดทำงบการเงินไม่ตรงกับ

ความเป็นจริง เพื่อบิดเบือนผลการดำเนินงาน เป็นต้น ในระดับแต่ละรายการในงบการเงิน ผู้สอบบัญชีจะมีการประเมินความเสี่ยงในแต่ละรายการว่า รายการไหนมีความเสี่ยงมาก ซึ่งถ้าเกิดข้อผิดพลาดแล้วจะส่งผลกระทบต่องบการเงินไม่ถูกต้อง ตัวอย่างเช่น ถ้าผู้สอบบัญชีตรวจสอบบริษัทเงินทุนบัญชีลูกหนี้ และค่าเผื่อนี้จะสูง จะมีความเสี่ยงมากกว่าบัญชีสินทรัพย์อื่น และหนี้สิน เป็นต้น ผลจากการประเมินความเสี่ยงทั้งในระดับของงบการเงิน และในระดับแต่ละรายการในงบการเงินจะช่วยให้ผู้สอบบัญชีในการวางแผนการตรวจสอบว่าจะให้ความสนใจบัญชี หรือ จุดใดเป็นพิเศษ นอกจากความเสี่ยงในแต่ละระดับดังกล่าว ผู้สอบบัญชีต้องเผชิญความเสี่ยงอีก 3 ประเภท คือ ความเสี่ยงจากการเกิดความผิดพลาดที่มีสาระสำคัญข้อมูลที่ตรวจสอบ (Inherent Risk) ความเสี่ยงจากการที่ระบบควบคุมภายในของกิจการไม่สามารถป้องกันหรือค้นพบข้อผิดพลาดที่มีสาระสำคัญ (Control Risk) และความเสี่ยงจากการที่ตรวจสอบไม่พบความผิดพลาดที่มีสาระสำคัญ (Detection Risk)

อย่างไรก็ดี ทั้งผู้สอบบัญชีรับอนุญาต และผู้ตรวจสอบภายในต่างก็มีความคิดในเรื่องความเสี่ยงที่เหมือนกัน คือ เพื่อประโยชน์ในการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดไปในส่วนที่องค์กรจะได้ประโยชน์มากที่สุด และยังช่วยทำให้ค่าใช้จ่ายและต้นทุนที่เกิดขึ้นจากการตรวจสอบเป็นไปอย่างเหมาะสมอีกด้วย นอกจากนี้การประเมินความเสี่ยงยังเพิ่มความคล่องตัวให้กับผู้ตรวจสอบในการปรับเปลี่ยนลำดับความสำคัญของการตรวจสอบและตอบสนองต่อเหตุการณ์ต่างๆ ได้อย่างทันทั่วถึง ก่อนที่ความเสียหายจะเกิดขึ้น

8. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ธนาวรรณ อนุรัตน์บดี (2541) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการตรวจสอบภายใน และระบุลักษณะงานตรวจสอบภายในว่ามีอยู่ 3 ประเภท คือ 1. การตรวจสอบทางการเงิน (Financial Audit) เป็นการตรวจสอบข้อมูล รายงานทางการเงินการบัญชี ซึ่งจะเน้นประเมินความถูกต้อง มีความสมบูรณ์ และความเชื่อถือได้ของข้อมูลทางการเงินการบัญชี มีการใช้หลักการบัญชีที่ยอมรับกันทั่วไป ซึ่งส่งผลให้ข้อมูลทางการเงินและการบัญชีขององค์กรเป็นที่เชื่อถือได้ต่อสาธารณชน หรือต่อผู้ใช้ข้อมูลทางการเงินการบัญชานั้น และประเมินการควบคุมภายในขององค์กรเพื่อให้มั่นใจว่า มีการควบคุมภายในที่เพียงพอในการดูแลปกป้องทรัพย์สินขององค์กร 2. การตรวจสอบทางการดำเนินงาน (Operational Audit) เป็นการตรวจสอบกระบวนการ หรือลำดับขั้นตอน ในการปฏิบัติงาน ซึ่งจะเน้นประเมินความมีประสิทธิภาพ ประหยัด และประสิทธิผลของการดำเนินงานขององค์กร 3. การตรวจสอบการปฏิบัติงานตามข้อกำหนด (Compliance Audit) เป็นการตรวจสอบขั้นตอนในการปฏิบัติงาน ซึ่งจะเน้นประเมินการปฏิบัติงานขององค์กร ว่าเป็นไปตามกฎหมาย ข้อบังคับ และระเบียบที่กำหนดโดยทางการและกฎระเบียบขององค์กร

วิเชษฐ์ โรจน์สุกาญจน และ ศิลปพร ศรีจันเพชร (2539) ได้นำเสนอบทความที่กล่าวถึงความจำเป็น ในการใช้วิจารณ์งานเขียนผู้ประกอบการวิชาชีพอย่างระมัดระวังต่อสัญญาณเตือนภัยที่เกิดขึ้นกับกิจการที่ผู้สอบบัญชีรับตรวจสอบ เพื่อแสดงความเห็นในเรื่องของความถูกต้องตามที่ควร ของงบการเงิน ทำให้ผู้สอบบัญชีต้องเผชิญความเสี่ยงในหลายรูปแบบ ดังนั้น การวิเคราะห์ความเสี่ยงในการตรวจสอบจึงได้รับความสนใจมากขึ้นจากผู้สอบบัญชีในปัจจุบัน สัญญาณเตือนภัยหลายประการที่เกิดขึ้นจากลูกค้านั้นตัวบ่งชี้ให้ผู้สอบบัญชีต้องระมัดระวังในการตรวจสอบ อาทิ เช่น ลูกค้านั้นอยู่ในอุตสาหกรรมที่กำลังตกต่ำเรื่อยๆ อาจส่งผลให้มีแรงกดดันต่อฝ่ายบริหาร เช่น หน่วยงานที่อยู่ในอุตสาหกรรมที่กำลังล้มเหลว หรือขาดเงินทุนที่ดำเนินกิจการ มีผลให้ผู้บริหารจัดการทางการเงินที่แสดงข้อมูลไม่ตรงกับความเป็นจริง หรือกิจการของลูกค้านั้นมีเจ้าหนี้การค้าต่างประเทศเป็นส่วนมาก และอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศผันผวน ผู้สอบบัญชีก็ต้องระวังในเรื่องการแปลงค่าเงินตราต่างประเทศ เป็นต้น สัญญาณเตือนภัยดังกล่าวเป็นแค่ตัวอย่างที่อาจส่งผลให้งบการเงินอาจผิดพลาด ผู้สอบบัญชีต้องให้ความสนใจสัญญาณเตือนเหล่านี้ และต้องแน่ใจด้วยว่าผู้ช่วยที่มีประสบการณ์น้อยมีความคุ้นเคย และสามารถจัดการข้อผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้น สำหรับรายการที่มีสัญญาณเตือน หรือมีความเสี่ยงสูง ผู้สอบบัญชีอาจเลือกใช้วิธีการตรวจสอบ เวลาที่ทำการตรวจสอบ กำหนดปริมาณการทดสอบ และขยายขอบเขตของการทดสอบให้กว้างขวางกว่ากรณีปกติ นอกเหนือไปจากความรู้ทางด้านบัญชีและการสอบบัญชีแล้ว ผู้สอบบัญชีจำเป็นต้องเข้าใจในเรื่องความเสี่ยง ธุรกิจการค้า ภาวะแวดล้อมทางเศรษฐกิจ นโยบาย และระบบการควบคุมภายในที่ลูกค้ามีอยู่ รวมถึงทัศนคติและที่ท่าของฝ่ายบริหาร ในการที่จะแสดงงบการเงินให้ถูกต้องตามหลักการบัญชีที่รับรองทั่วไปหรือไม่²²

ศิลปพร ศรีจันเพชร (2540) ได้กล่าวถึงความเสี่ยงในมุมมองของผู้สอบบัญชีว่า ในการปฏิบัติงานตรวจสอบงบการเงินนั้น ผู้สอบบัญชีจะต้องเกี่ยวข้องกับความเสี่ยงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ผู้สอบบัญชีจึงจำเป็นต้องมีความรู้ในเรื่องความเสี่ยงประเภทต่างๆ และต้องให้ความสำคัญในการประเมินความเสี่ยงมากขึ้นในทุกขั้นตอนของการตรวจสอบ ความเสี่ยงในการปฏิบัติงานวิชาชีพสอบบัญชี หมายความว่ารวมถึง โอกาสที่ผู้สอบบัญชีจะแสดงความเห็นต่องบการเงินผิดพลาด อันเป็นผลมาจากการปฏิบัติงานตรวจสอบไม่พบความผิดพลาดของรายการ และข้อมูลที่มีสาระสำคัญบางรายการที่มีผลโดยรวมต่องบการเงิน ผู้สอบบัญชีจึงต้องมีความระมัดระวัง และวิเคราะห์ความเสี่ยงต่างๆที่อาจเกิดขึ้นในการปฏิบัติงานสอบบัญชี และต้องวางแผน ตลอดจนปฏิบัติงานตรวจสอบความเหมาะสมกับความเสี่ยงนั้นๆ เพื่อให้รายการทางการเงินแสดงข้อมูลที่เชื่อถือได้ และเป็นประโยชน์สูงสุดต่อผู้ใช้งบการเงิน โดยผู้สอบบัญชีที่มีประสบการณ์และความชำนาญต่างก็ให้ความ

²² วิเชษฐ์ โรจน์สุกาญจน และศิลปพร ศรีจันเพชร , "สัญญาณเตือนภัย : ผู้สอบบัญชีจะตรวจพบข้อผิดพลาดในงบการเงินได้อย่างไร" .วารสารบริหารธุรกิจ ,19 .71 (2539) : 22-24.

สำคัญกับการตรวจสอบ เพราะว่ามีความเสี่ยงแฝงอยู่ ซึ่งผู้สอบบัญชีจะพยายามจัดการให้ความเสี่ยงในการสอบบัญชีอยู่ในระดับที่ยอมรับได้ (Acceptable Audit Risk) ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถทำให้ความเสี่ยงอยู่ในระดับต่ำสุด (Zero Risk) หรือกำจัดความเสี่ยงให้หมดไปได้ก็ตาม ดังนั้น ผู้สอบบัญชีจะต้องวางแผนการตรวจสอบ เพื่อให้ความเสี่ยงในการสอบบัญชีอยู่ในระดับต่ำสุดที่ยอมรับได้ ผู้สอบบัญชีจึงต้องพิจารณาเน้นไปที่การจำกัดความเสี่ยงที่เกิดจากการตรวจสอบไม่พบข้อผิดพลาดที่มีสาระสำคัญ (Detection Risk) ให้อยู่ในระดับที่ให้ผลเป็นที่น่าพอใจ เพื่อจะได้แสดงความเห็นต่องบการเงินได้

นอกจากนี้ ในการประเมินความเสี่ยงในการสอบบัญชีจะต้องมีการพิจารณาถึง ความมีสาระสำคัญของแต่ละรายการด้วย เนื่องจากความเสี่ยงมีความสัมพันธ์ต่อความมีสาระสำคัญ กล่าวคือ รายการที่มีสาระสำคัญสูงกว่ารายการที่มีสาระสำคัญต่ำ การพิจารณาว่า เรื่องใดมีสาระสำคัญหรือไม่ ต้องอาศัยดุลยพินิจของผู้เชี่ยวชาญทางวิชาชีพ (Professional Judgement) ซึ่งการพิจารณาความมีสาระสำคัญ ควรกระทำในขั้นตอนการวางแผนการตรวจสอบ ขณะที่ทำการตรวจสอบ และในขั้นตอนการประเมิน และสรุปผลสิ่งที่พบจากการตรวจสอบ การพิจารณาความสำคัญมากกว่า การตรวจสอบเรื่องไม่สำคัญ และยังช่วยให้สามารถกำหนดวิธีการตรวจสอบ ซึ่งเหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์²³

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

²³ ศิลปพร ศรีจันเพชร , “ความเสี่ยงในมุมมองของผู้สอบบัญชี” ,วารสารบริหารธุรกิจ ,20 ,74 (2540) : 69-76.